

Uyum ve Davranış Problemi Gösteren Çocukların Ebeveynlerinin Değer Algılarına İlişkin Görüşleri

DOI: 10.26466/opus.447988

*

Figen Ezgin* - Bülent Dilmaç**

*Uzman, MEB. İstanbul/Türkiye

E-Posta: figenezgin@hotmail.com

ORCID: [0000-0003-1071-3912](https://orcid.org/0000-0003-1071-3912)

** Prof. Dr. Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi. A.K Eğitim Fakültesi Konya / Türkiye

E-Posta: bulentdilmac@konya.edu.tr

ORCID: [0000-0001-5753-9355](https://orcid.org/0000-0001-5753-9355)

Öz

Bu araştırmada çocuklarda görülen davranış ve uyum problemi üzerinde ebeveynlerinin değer algılarının etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma grubu amaçlı örnekleme türlerinden ölçüt örnekleme yoluyla seçilmiştir. Ölçüt olarak, katılımcının ebeveyn olması (anne ya da baba), çocuğunun 5-11 yaş aralığında ve okul öncesi eğitime ya da ilköğretime devam ediyor olması esas alınmıştır. Ayrıca bu çocuklarda alanda çalışan uzman tarafından en az bir uyum veya davranış problemi gözlenmiş olması gerekmektedir. Bu ölçütleri karşılayan 30 gönüllü ebeveyn araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Yapılan çalışmada nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Örnekleme grubundaki ebeveynlerle, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak yapılan görüşme sonucunda elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bulgulara göre çalışma grubundaki ebeveynler çocuklarında olumsuz uyum ve davranış problemlerinin ortaya çıkış ve seyrinde önemli bir faktördür. Analiz sonuçları değer algılarının diğer normlarda olduğu gibi ebeveynlik kurumu üzerinde de belirleyici ve yönlendirici olduğunu ortaya koymaktadır. Çocuklarını önemsedikleri şüphe götürmeyen ve değer kazandırmada temel sorumluk sahibi olan ebeveynlerin bu sorumluluğu yerine getirebilme konusunda çeşitli hatalar, eksikler ve yetersizlikler içerisinde olduğu görülmektedir. Bunların yanında anne babaların bu süreçte ciddi derecede bilinçsiz, yalnız ve desteksiz olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Değer, Ebeveyn, Çocuk, Davranış ve Uyum Problemleri

Views of Parents That Have Children With Adaptation and Behavior Problems About Values

*

Abstract

In this study, it was aimed to examine the effect of parents' perception of the problem of behavior and adjustment seen in children. The study group was selected by sampling from the purposeful sampling types. As a criterion, it is assumed that the participant is parent (mother or father), the child is in the age of 5-11 years and pre-school education or primary education continues. In addition, at least one compliance or behavioral problem must be observed by the field worker with these children. 30 volunteers who meet these criteria form the working group of the parental researchers. Qualitative research method was used in the study. The content analysis technique was used to analyze the data obtained from the interview with the parents in the sampling group using the semi-structured interview technique. According to findings, parents in the study group are an important factor in the emergence and progress of negative adjustment and behavior problems in children. The results of the analysis reveal that the perception of value is also normative and guiding on the parenting institution as well as other norms. Parents who have no doubt about their children and who have a fundamental responsibility for bringing in value seem to have various faults, deficiencies and inadequacies in fulfilling this responsibility. In addition, the fact that parents are seriously unconscious, lonely, and unsupported by this process is a reflection of the fact that.

Keywords: Value, Parent, Child, Behavior and Adaptation Problems

Giriş

Aile içinde çocuğun konumu ve yetiştirilmesi konusu, insanlık tarihi boyunca önemli bir yer teşkil etmiştir. Bu durum karşısında aile kurumu çatısı altında meydana gelen ebeveyn-çocuk ilişkisi ve etkileşimi bilim insanlarının temel çalışma konularından biri haline gelmiştir. Yapılan birçok çalışmada ebeveynlerin sahip oldukları kişilik özelliklerinin ve aile içi ilişkilerin çocuklar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Yapılan araştırmalar ebeveyn davranışlarının ve tutumlarının çocukların tüm gelişim alanlarında önemli bir etkisinin var olduğunu göstermiştir.

Çocuğun kabiliyetlerinin keşfe açıldığı ve işlenmeye başlandığı ilk ortam ailedir. Bu ortamda değer kazanımının ve karakter oluşumunun çok süratli geliştiği bir süreç yaşanır. Karakter gelişiminin en kritik temelleri bu dönemlerde atılmaktadır (Kaymakcan ve Meydan, 2014). Çocuğun ailesi içerisinde edindiği izlenim ve eğilimler onun sonraki yaşamına yön verecektir (Jacquin 1969). Çocuklar özellikle ilk yıllarında sürekli aile bireylerini gözlem halindedirler. Bu yüzden anne ve baba hem teoride hem de uygulamada sağlıklı ve ideal bir model olmak zorundadır. Aksi takdirde çocuğun karakter hamuru yanlış şekillenecektir (Yavuzer, 2011). Bu yolla model ve örneklem edinmeleri aynı zamanda onların öğrenme eğitiminin temelini teşkil eder. Çocuk aile üyeleriyle olan ilişkileri üzerinden diğer insanlara, objelere ve hayata dair tutum ve tavır geliştirir (Deniz, 2011). Sosyalleşme işlevinin yanında kültürün oluşumunda ve gelecek nesillere aktarımında da ailenin öncül rolü önemlidir (Dilmaç ve Şimşir, 2016). Gürcan (2010) değerlerin sosyalleşme ile paralel kazanılan bir kavram olduğundan yola çıkarak, değer kazanımında en etkin kurumun aile olduğunu, bu kurumda kazanılan güven, cesaret, dostluk ve benzeri değerlerin daha sonra toplumun diğer katmanlarına geçtiğini belirtmiştir.

Çocuklar gelişim dönemlerinde bir taraftan yeni beceri ve kabiliyetler geliştirirken bir yandan da sosyal hayata uyum sağlamaya çalışırlar. Bu süreç içerisinde birçok sorunla karşılaşmaları oldukça doğaldır. Çocuklar ebeveyn ve diğer faktörlerden dolayı bu olağan süreci sağlıklı yaşayamadıklarında ve engellendikleri durumda, sorunlarının çözümünü gelecek dönemlere aktarırlar. Kendi döneminde çözülemeyen sorunların ileriki dönemlere aktarılması ise beraberinde bir takım davranış ve

uyum problemlerini getirebilmektedir. Bu açıdan ebeveyn tutum ve davranışlarının çocukların kişilik gelişim ve uyumunu destekleyici boyutta olması önemlidir (MEB, 2012).

Dönmezer'e (1999) göre, kişiliğin temelleri çocuklukta atılır, ergenlikte sorgulanarak güncellenir, yetişkinlikte ise yaşanılır. Çakmaklı (2009), şahsiyetin oluşumunda güven duygusu, ruh sağlığı (sevgi+kabullenme+tutarlılık+uyumlu aile ilişkileri), genetik özellikler ile sosyal çevrenin etkisi üzerinde durmaktadır. Bu temel unsurların eksik olması durumunda çocukta bazı anormallikler ve hatta hastalıklar ortaya çıkacaktır. Saldıran, rahatsız eden, yalan söyleyen, çalan, asi davranan, suça meyleden çocuklar gibi daha birçok uyumsuz ve problemlili davranış gösterenler bunlardan bazılarıdır. İhmal edilen çocuklar erken dönemlerde daha çok hafif belirtiler verebilir. Maruz kaldığı muameleyi umursamıyor ve etkilenmiyor gibi görünse de ileriki dönemlere doğru toplum içerisinde sönük bir kişilik geliştirebilir. Ayrıca bu durum ruhsal çöküntü ve suçluluk duygusu geliştirmenin de habercisi olabilir. Bu yüzden Alfred Adler (2014), çocukların davranışlarının arka planında onların yaşam ve kişiliğinin olduğunu ve bunları bilmeden davranışlarının anlaşılamayacağını söyler.

Yapılan çalışmalara göre, ebeveynlerin tutum ve duygularını dengeleyememeleri durumunda, çocuklarda birçok olumsuzluk ortaya çıkmaktadır (Çakaloz, Pekcanlar Akay, Böber, Eminağaoğlu ve Günay, 2007). Bu bilgiler ışığında, çocukların uyum ve davranış problemlerinin ebeveyn etkileşim ve ilişkileri ışığında incelenmesinin gerekli olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, ebeveynlerin davranış ve tutumlarına kaynaklık ettiği düşünülen değer algılarına dair spesifik herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum, bu konuyu araştıran çalışmaların mevcut olsa bile sayısının fazla olmadığını göstermektedir. Oysa insanın tutum ve davranışlarının anlaşılması için değerler algılarının incelenmesi gerekmektedir (Yapıcı ve Zengin, 2003).

Değerler, genel olarak insanların davranışlarına yön veren inançlar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Dilmaç ve Ulusoy, 2012). Değer kavramının bireyin tutum ve davranışlarından zihinsel süreçlerine kadar birçok dinamiğine etkisinden bahsetmek mümkündür. Bu etki doğrudan ya da dolaylı olabilir (Özguven, 1994). Kaymakcan'da (2007), bireyi tanımak için tutum ve davranışlarına yön veren değerleri iyi bilmek ge-

rektiğini belirtmiştir. Demir (2010), davranışı bir ağaca benzeterek, inancın ve değerlerin onu besleyen unsurlar olduğunu dile getirir. Yörükoğlu (1980), kişinin bilinçli ya da alışkanlık haline gelen davranışlarının altında muhakkak değerler seçimi olduğundan bahseder.

Yukarıdaki bilgiler dikkate alındığında ebeveynlerin davranışlarına yön veren düşünce ve değer sistemlerinin tespit edilerek gözden geçirilmesi ve analiz edilmesi önemlidir. Bununla birlikte toplumsal ve bireysel değerleri kazanamamış çocukların kişilik gelişim sürecinde çok önemli problemlerle karşılaşması kuvvetle muhtemeldir (Dilmaç, 2007). Ebeveynin ve toplumun değer yargılarını benimseyen çocukların ergenlik döneminde kimlik karmaşası yaşamadığı ve bu doğrultuda yetişkin rollerini benimsedikleri görülmektedir. Değer yargıları ile çatışmaları durumunda ise kimlik oluşturma süreci zorlaşmaktadır. Değer yargılarını benimsemede özellikle çocukluk yıllarında ebeveynle sağlıklı özdeşim kurmuş olmak oldukça önemli bir etkidir. Günümüzde çocukların kimlik kazanımını ve ergenlikten yetişkinliğe geçişi sürecini şehir toplumdaki ailelerin geleneksel ailelere nazaran oldukça sorunlu ve güç yaşadıkları görülmektedir (Kulaksızoğlu, 2011).

Tüm bu araştırma bulguları ve daha birçoğu çocuğun sağlıklı kişilik gelişiminde ve biçimlenmesinde, ebeveynin rolünü ve sorumluluğunu gözler önüne sermektedir. Fakat ne yazık ki, günümüzün toplumsal şartları ve hızlı değişimler ailenin rehberlik etme işlev ve vazifesini ciddi oranda ve olumsuz anlamda etkilemiştir. Etrafımızda neyi nasıl öğreteceğinin bocalamasını yaşayan aile sayısı oldukça fazladır. Aile ve toplumun değerleri arasında boşluklar, zıtlıklar ve kopukluklar olması çocuklarda sağlam bir şahsiyet gelişimine engel teşkil etmektedir (Hökelekli, 2011).

Özetle; anne babanın tutum, davranış ve tercihlerine etki ettiği bilinen değer algılarının, çocuğun psikososyal uyum ve sağlığı üzerinde ciddi bir etken olduğu ve bu değerlendirme sonucu elde edilecek bulgu ve sonuçların ise ilgili sahaya önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli: Bu çalışmada, çocuklarda görülen uyum ve davranış problemlerinin nedenleri, seyri ve bunlarla başa çıkma yöntemleri yönünden anne babaların değerler algısını incelemeye yönelik nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi detaylı ve ayrıntılı veri toplama, mevcut durumu ortaya koyma ve bireysel algı, deneyim ve bakış açılarını doğrudan öğrenme imkanı sunmaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, İrin ve Demirel, 2017). Bu çalışmada fenomenolojik (olgu bilim) araştırma deseni kullanılmıştır. Fenomolojik araştırma deseni, günlük hayatta değişik şekillerde karşılaştığımız olguları daha yakından tanımayı ve anlamını kavramamızı sağlar. Fenomenoloji deseni, farkında olduğumuz fakat hakkında ayrıntılı ve derinlemesine bilgi sahibi olmadığımız olguları ele almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu araştırma ebeveynlerin değer olgularını anlamaya odaklanmaktadır. Bu sebeple araştırma için en uygun desenin fenomenoloji deseni olduğu söylenebilir. Katılımcılar aracılığıyla elde edilen ve nitel içerik analizine tabi tutulan veriler, bireysel görüşmelere yer verilerek zenginleştirilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu: Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemi, belirlenen bir dizi ölçütü karşılayan tüm durumların çalışılması anlayışına dayanır. Bu ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir ya da önceden hazırlanan ölçüt listesi kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Çalışmada ölçüt olarak katılımcının ebeveyn olması (anne ya da baba), çocuğun 5-11 yaş aralığında ve okul öncesi eğitime ya da ilköğretime devam ediyor olması ve ilgili alanda uzman biri tarafından bu çocuklarda en az bir uyum veya davranış problemi gözlenmiş olması esas alınmıştır. Bu ölçütleri karşılayan 30 gönüllü ebeveyn araştırmanın örneklem grubunu oluşturmaktadır. Çalışma grubu seçimi için çocukların eğitime devam ettiği okul öncesi ve ilköğretim kurumlarının rehberlik servisleri ile görüşülerek, çalışma hakkında bilgi verilip gerekli destek talep edilmiştir. Gerekli kurum onay işlemlerinin ve diğer prosedürlerin tamamlanmasıyla rehberlik servisinin yönlendirdiği ve

ölçütleri karşılayan, gönüllü anne ya da babalar ile görüşme yapılmıştır. Bununla birlikte araştırma örnekleminizin çoğunluğu annelerden oluşmaktadır.

Çocukların uyum ve davranış sorunu yaşıyor olması durumu, okul rehberlik servisleriyle görüşülerek tespit edilmiştir. Bu çocuklar içerisinde klinik ortamda tanı konarak destek ve tedavi gören çocukların yanı sıra, psikolog ya da okul rehberlik servisinde takip edilen ve destek alan çocuklar da mevcuttur. Yaşları 5 ile 11 arasında olan kız ve erkek çocuklarda başlıca; saldırganlık, kavgacılık, parmak emme, saç çekme, depresiflik, içe kapanıklık, hiperaktivite ve dikkat eksikliği, yeme problemleri, alt ıslatma ve dışkı kaçırmaya, öfke nöbetleri, karşı gelme ve kuralları çiğneme, inatçılık, konuşma bozuklukları, çeşitli korku ve kaygı durumları, uyku bozuklukları, akademik başarısızlık, uyumsuzluk gibi birçok uyum ve davranış sorununa rastlanmaktadır. Çocukların çoğunda ise birkaç sorunun birlikte seyrettiği gözlenmektedir. Bu sorunların uzun süreli devam ediyor olması da önemlidir.

Çalışmaya katılan ebeveynlerin 29'u (%96.6) anne, 1'i ise %3.4'ü ise babadır. Yaş aralıkları ise, 25-30 yaş aralığında olan 1 kişi (%3,4), 31-35 yaş aralığında olan 15 kişi (%50), 36-40 yaş aralığında olan 8 kişi (%26,6), 41-45 yaş aralığında olanlar ise 6 kişi (%20) civarındadır. Ailelerin ekonomik seviyesini katılımcılardan 5'i (%16.6) düşük gelir düzeyinde, 24'ü (%80) orta gelir düzeyinde, 1'i ise (%3.3) yüksek gelir düzeyinde olduğunu belirtmiştir. Orta gelir düzeyi çoğunluktadır. Ebeveynlerin 8'i (%26.6) ilkökul-ortaokul, 14'ü (%46.6) lise ve 8'i (%26.6) üniversite mezunudur. Katılımcıların çalışmayan 22 kişi (%73.3), çalışan ise 8 kişi (%26.6)'dır. Çalışmayan sayısı çoğunluktadır.

2.3. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi: Bu araştırmanın verileri, görüşme tekniği türlerinden yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Nitel araştırmalarda oldukça yaygın kullanılan bu tekniğin, kolay analiz edilebilme imkanı, derinlemesine bilgi gereksinimini karşılayabilmesi ve katılımcının kendini ifade etmesine izin vermesi gibi bir çok avantajı vardır. Yarı yapılandırılmış görüşme yoluyla hem sabit seçenekli hem de ilgili alanda derinlemesine cevaplar elde etmek mümkün olmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve

Demirel, 2017). Görüşme soruları araştırmanın amacına uygun olacak doğrultuda literatür taramasının ardından geliştirilmiştir. Açık uçlu 7 sorudan oluşan görüşme formunun geçerliliğini sağlamak için eğitim bilimleri alanında çalışan uzmanlara sunulmuş, uzmanların görüş ve önerileri doğrultusunda sorular uygulama için hazır hale getirilmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması: Araştırma verileri, araştırmacı tarafından ebeveynlerin velisi olduğu okullarda yüz yüze görüşme yoluyla elde edilmiştir. Görüşme okul öncesi ve ilköğretim olarak iki ayrı devlet kurumunda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler yaklaşık 1-1 buçuk saat arası sürmüştür. Tüm görüşmelerin tamamlanması ise gerekli izinlerin alınmasından sonra takiben iki buçuk ay sürmüştür. İzin alınma süreci araştırmanın seyrini olumsuz etkileyecek kadar uzun sürmüştür.

Görüşülen ebeveynlere başlangıçta çalışmanın amacı, görüşmenin içeriği, tahmini görüşme süresi ve bilimsel etik gereği katılımcılara aktarılması gereken diğer konular hakkında bilgi verilmiş, görüşmenin kayıt edilmesinin gerekliliği aktarılarak izin alınmıştır. Ayrıca görüşme formu ile katılımcıların ebeveyn türü, yaş, eğitim durumu, gelir düzeyi ve çalışma durumu gibi demografik bilgileri elde edilmiştir (Tablo1). Görüşme formunun diğer aşamasında ise uyum ve davranış problemi gösteren çocukların ebeveynlerinin değer algılarını tanımaya ve anlamaya yönelik sorulara yer verilmiştir (EK-1).

2.5. Verilerin Analizi: Araştırmada açık uçlu sorular kullanılarak elde edilen verilerin çözümlenmesinde, nitel veri analizleri tekniklerinden olan içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, eldeki verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır Bu amaç doğrultusunda yapılan temel işlem ise, benzerlik gösteren verileri belirli kavram ve temaların çatısı altında toplamak ve bunları anlaşılır şekilde yorumlamaktır. Bu süreç ise birkaç aşamadan oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu aşamalar; kategorilerin tanımlanması, örneklerin verilmesi ve kodlama kurallarının önceden belirlenmesidir (Mayring, 2000; Akt: Yalar ve Yelken, 2011).

Araştırmada tümevarımsal bir yol izlenmiş ve veriler el ile analiz edilmiştir. Araştırmada kaydedilen tüm veriler önce hiç değişiklik yapılmadan düzenli bir şekilde ve bilgisayar ortamında yazıya dökülmüş-

tür. Sürecin başından sonuna kadar nitel çalışma hakkında bilgi sahibi olan öğretim görevlisi ve araştırmacılarla irtibat halinde olunmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Çalışma için veri oluşturan her ifade okunarak temsil ettikleri alt temalar yanlarına not alınmıştır. Birkaç defa okunarak bu kodlamalar sürekli gözden geçirilmiştir. Sonrasında her bir katılımcının kodu ilgili alt temada toplanmış ve nihayetinde kodları en isabetli şekilde temsil edebilecek ve kapsayacak ana temalar oluşturulmuştur. Alt temayı ve temayı ifade eden tablolar hazırlanmış ve alt temaya ait katılımcı görüşlerine doğrudan alıntı yoluyla yer verilmiştir. Nitel araştırmada geçerlilik araştırmacının araştırdığı olguyu, olduğu biçimiyle olabildiğince yansız gözlemesi anlamına gelmektedir. Katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılara yer vermek ve bu görüşlerden yola çıkarak sonuçlar açıklamak geçerlilik için önemli olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Verilerin analiz sürecinin her aşaması sık sık gözden geçirme yoluyla kontrolü gerekli kılmaktadır. Bu haliyle analiz çalışmasının başkaları tarafında da kontrol edilmesi ve düzenlenmesi için bu alanda destek alınabilecek ve nitel araştırma konusunda bilgi sahibi olan uzman kişilerin görüşüne sunulmuştur. Bu şekilde çalışmaya son hali verilmiştir.

3. BULGULAR, YORUM VE TARTIŞMA:

Bu bölümde araştırmaya katılan ebeveynlerin görüşlerinden elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuş ve sonuç olarak 7 tema ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu temalar kendi içinde alt temalara ayrılmaktadır. Alt temalarla alakalı ebeveyn görüşlerinden doğrudan alıntı yapılarak örnekler aktarılmıştır. Bilimsel etik ilkeleri göz önünde bulundurularak, katılımcılar isimleri ile kodlanmamış; her bir katılımcı E4, E13 şeklinde kodlanmıştır.

Katılımcılarımızın değer tanımlarının yer aldığı temada; *Evlad, Aile, Vefa, Sevgi ve Saygı, Din ve İnanç, Yaşam Tarzı, Özveri, Beden Sağlığı, Ahlak, Doğruluk ve Dürüstlük, İyilik ve Merhamet, Arkadaşlık ve Diğer Algılar* başlıklı alt temalar oluşmuştur.

Çalışmamızın ilk temasında ebeveynlerin değer tanımı ile ilgili algıları incelenmiştir. Erdem (2003) değerini, "belli bir durumu bir başka

duruma tercih etme eğilimi olarak'' tanımlar. Katılımcılarımızın soyut olan değer kavramına dair algılarını ifade ederken zorlandıkları ve değer olgusunu bir veya birkaç değerle özdeşleştirdikleri gözlenmiştir. Bununla birlikte değer tanımını ifade eden katılımcıların görüşleri birkaç alt temada değerlendirilmiştir.

Tema 1: Değer Tanımı

Tablo 1: Ebeveynlerin Değer Kavramının Tanımına Dair Görüşleri

Alt Temalar	Frekans
Evlat	11
Aile	5
Vefa	3
Sevgi ve Saygı	3
Din ve inan	3
Yaşam Tarzı	2
Özveri	2
Beden Sağlığı	1
Ahlak	1
Doğruluk ve Dürüstlük	1
İyilik ve Merhamet	1
Arkadaşlık	1
Diğer Algılar	3

İlk sırada "evlat" alt teması (f=11), 2. sırada ise "aile" alt teması (f=5) yer almaktadır. Bu oran katılımcıların görüşlerinin istatistiksel değerlendirmesinde uyum ve davranış problemi gösteren çocukların anne ve babalarının yarısından fazlasının (%53) değer kavramını çocukları ve aileleri ile özdeşleştirdiğini göstermektedir. Anne babaların değer kavramıyla özdeş tuttukları çocukların aynı zamanda çalışma grubumuzdaki davranış ve uyum sorunları gösteren çocuklar olması önemlidir. Dilmaç (1999), ilköğretim öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmasında, bireylerin hayatlarına yön veren temel değerleri sıralamış ve evlat sahibi olmayı değil evlat yetiştirmeyi bir değer olarak ele almıştır. Evlat yetiştirme değeri, anne babaların evlatlarına maddi imkanlardan çok temel insani değerleri ve prensipleri aşılması olarak açıklanmıştır.

Problemlili davranışlar ile ebeveyn özellikleri, tutum ve davranışları arasında anlamlı ilişkiler olduğunu tespit eden birçok çalışma mevcuttur

(Peterson ve Zill, 1986; Reid ve Crisafulli, 1990; Stedelman vd., 2007 akt: Özbey 2010). Yüksel, Usta (2014), "Okul öncesi dönem çocuklarda davranış problemlerinin anne-çocuk ve öğretmen çocuk ilişkileri açısından incelenmesi" adlı çalışmasında, çocuklarıyla negatif ve çatışmalı ilişkiler kuran annelerin, onlarda içe ve dışa yönelim davranış problemlerine neden olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı çalışmada sıcak ve pozitif tutumlarda bu problemlerin azaldığı görülmüştür. Alanda yapılan benzer araştırma bu bulguları desteklemektedir (Kim ve Cichetti, 2004; Kovacs, 2010; Zhang ve arkadaşları, 2008; akt: Usta Yüksel, 2014).

Evlad ve Aile alt temalarına dair birkaç katılımcı görüşü ise şu şekildedir;

"Değer denilince aklıma evlatlarım geliyor, eşim bugün var yarın yok. Öleceğim diye korku aldı beni mesela. Bana bir şey olsa evlatlarım ortada kalır diye korkuyorum" (E12).

Ayrıca katılımcıların büyük kısmının değer algılarının şekillenmesinde yaşadıklarının etkisi olduğu da gözlenmiştir. Bu görüşlerden "Vefa" alt temasına ait olan görüşlerin bir kısmı (f= 3) şu şekildedir:

"Değer deyince insanlardan yediğim darbeler geliyor aklıma. Mesela kardeşlerime verdiğim değer ve karşılığında yaşadığım hayal kırıklıkları. Kime değer veriyorsam hayal kırıklığı yaşıyorum. Artık kimseye kesinlikle değer vermiyorum" (E30).

"Değer bence kıymet bilmektir" (E16).

Sevgi ve Saygı alt teması ile ilgili görüşlerden (f=3) E15'in ifadeleri;

"Sevgi, saygı ve bence fedakarlığın karşılığıdır değer" şeklindedir.

Değeri "Din ve İnanç" olarak tanımlayan katılımcılardan (f= 3) biri olan E22;

"Değer deyince aklıma inanç geliyor. Çocuklarımı yetiştirirken de çevremle ilişkilerimde de inanç geliyor" diye görüş belirtiyor.

Diğer katılımcıların değer tanımıyla ilgili görüşlerinde ise şu ifadeler yer alıyor.

"Değer deyince aklıma yaşam tarzı, gelenek görenek geliyor (E28)".

Değer kavramını “Özveri” alt teması içerisinde değerlendirenlerden (f=2) bir katılımcı ise görüşünü şu şekilde ifade etmektedir:

“Evliliğimde yaşadıklarım ve yakın çevremde yaşadıklarımı düşünüyorum. Değer deyince aklıma insanın ne gerekiyorsa onun için her şeyi yapabilmesi geliyor” (E14).

Alt temalarda yer alan diğer görüşlerden (f=1) bazısı ise şu şekildedir;

“Güven geliyor. Hayatım boyunca yalana tahammülüm yok. Dürüstlük geliyor” (E7).

“İyi ve merhametli insan geliyor aklıma” (E11).

Diğer Algılar olarak kategorize ettiğimiz alt temalarda ise şu görüşler yer almaktadır.

“İlk olarak kıymet verilmek geliyor. Sonra da insanın öncelikleri geliyor” (E27).

“Hayata bakış açısı, pencere gibi bence” (E26).

Tema 2: Değerlerin Kaynağı

Tablo 2: Ebeveynlerin Değerlerin Kaynağına Dair Görüşleri

Alt Temalar	Frekans
İnsan	12
Aile	8
Çevre	4
Kültür	4
Din ve Ahlak	3
Sevgi	2
İhtiyaçlar	1
Kalıtım	1

Aktay’a (2008) göre, değerlerin kazanılması ve yerleşmesi çocukluk yıllarında ailede başlar ve kişiliğin olduğu dönemlere kadar devam eder. Bu süreçte sosyal kabul oldukça önemlidir. Değerlerin kaynağında bilgi ve inanç kavramları üzerinde duran görüşlerde mevcuttur (Bolay, 2007; akt: Keskin,2016).

Katılımcılarımızın değerlerin kaynağı ile ilgili görüşlerinden elde edilen bulguların ilk sırasında (f= 12) “*insan*” alt teması yer almaktadır. Ebeveynler insanların tercihleri, içinde buldukları şartları, düşünce ve duygu dünyaları ve yaşam tecrübeleri gibi unsurların değerlere kaynaklık ettiğini düşünmektedir. Bu görüşlerden doğrudan yapılan alıntıların bir kısmı şu şekildedir:

“*Bence değerlerin altında farklı kişisel tercihler var*” (E6).

“*İnsanların öncelikleri yatıyor değerlerin altında*” (E8).

“*Aile*” alt teması (f=8) ile alakalı E17:

“*Değerlerin kaynağı aile yapısıdır bence. Bizler boş cd idik. Ailede yüklendik*” şeklinde görüş belirtmiştir.

“*Kültür*” alt teması ile alakalı ise dile getirilen görüşlerden (f=4) birisi şu şekildedir:

“*Kültür var değerlerin kaynağında, mahalle baskısı gibi edinimler var*” (E25).

Katılımcılardan E2 ve E12 ise değerlerin kaynağına dair “*bilmiyorum*” diyerek görüşleri olmadığını ifade etmiştir.

Tema 3: Değer Öncelikleri

Tablo 3: Ebeveynlerin Öncelikli Değerlere Dair Görüşleri

Alt Temalar	Frekans
Sosyal Değerler	21
Entelektüel ve Kariyer Değerleri	18
Maddi Değerler	11
Evrensel Değerler (Sevgi)	10
Din ve İnanç Değerleri	9
Ahlaki Değerler	8
İnsan onuru	3

Ebeveynlerin öncelikli değer algılarında ilk sıralarda *sosyal değerler* ile *entelektüel ve kariyer değerleri* gelmektedir. *Maddi değerler* ile *evrensel değerler* onları takip etmektedir. Bunlardan sonra tercih sıralamasında *manevi değerler*, *ahlaki değerler*, *insan onuru* (*namus ve şeref gibi*), *kültürel değerler* yer almaktadır.

Balat, Beceren ve Özdemir (2011), tarafından yapılan çalışmada, okul öncesi 5-6 yaş grubunda çocuğu olan 80 ebeveyn ile görüşülmüş ve ebeveynlerin çocuklarında en fazla sahip olmasını istedikleri değerlerin evrensel değerler (dürüstlük, sorumluluk, saygı, mutluluk, adalet, merhamet ve güvenilirlik, iyi vatandaş olma ve barış değerleri) olduğu görülmüştür. Çalışmada elde edilen diğer bulgulara göre ebeveynler saygılı olma, nazik ve dikkatli olmak, başkalarına karşı duyarlı olmak, cana yakın, iyi huylu olmak özgüvenli olmak, kendine özenli ve sağlıklı olmak şeklindeki değerlerin evde; akranlarıyla işbirliği içinde çalışmak, rekabetçi olmak toplumu geliştirmeye istekli olmak ve liderlik değerlerinin ise okulda kazandırılması gerektiğini dile getirmişlerdir.

Çalışmamızda da benzer bulgular elde edilmiş ve katılımcı ebeveynlerimizin değer önceliklerine dair algılarında “*Sosyal Değerler*” alt teması içerisinde *saygı, doğruluk, dürüstlük, şefkat, merhamet, tevazu, iyilik, paylaşma ve hoşgörü* gibi çeşitli değerler öne çıkmaktadır. Bu oran görüşlerin %70’ini temsil etmektedir ve ilk sıradadır. Bu değerlerin aynı zamanda ebeveynlerin temel değerleri olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Güngör’e (1998) göre, bir kimsenin değer sıralamasında öncelediği ve ilk sıraya koyduğu değer onun aynı zamanda temel değeridir (Yılmaz, 2006).

Katılımcıların görüşlerinden yapılan alıntılarda da görüleceği üzere çoğu zaman değer tercihlerinde birden fazla değer bazen de tek bir değer öne çıkmaktadır. Sosyal değerleri önemli oranda tercih ederek ilk sıraya yerleştiren anne babaların çocuklarının sosyal hayatta sorunlu ve uyumsuz davranışlar sergilemesi ilginçtir. Sosyal çevresi kişinin öğrendiği ve anladığı değerleri yaşama ve düşünceye yansıtmasını beklemektedir(Eroglu, Işıklar ve Bozgeyikli, 2006; Tahiroğlu ve Aktepe, 2015; Yeşil, 2004; Kuş, 2012). Yağcı (1997), Çalık (2002), Uslu (2003), Yeşil (2004), Baysal (2009), Gömleksiz, Kan ve Cüro (2010) ve benzeri çalışmalarda bireylere verilen demokrasi eğitiminin birçok kazanımı (yeterli bilgi ve becerileri) sağladığı halde sınıf içi uygulamaya dönüştürmede yetersizlikler yaşandığını ortaya koymaktadır (Akt: Tahiroğlu ve Aktepe). Bu durum değerler hakkında yeteri bilgiye sahip olursa da uygulamaya dönüştürmenin her zaman kolay olmayacağını göstermektedir.

Çalışma grubumuzdaki ebeveynlerimiz değer tercihlerinde bazen tek bir sosyal değeri öne çıkarmış bazen de sosyal değerler ile beraber başka

değerleri birlikte belirtmişlerdir. Değer önceliklerine dair algılarda ciddi oranda tutarsızlık ve arada kalmışlık ortaya görülmektedir. Esmer (1998), birçok ülkeyi kapsayan ahlaki değerler araştırmasında, Türk toplumunun karışık ve tutarlı olmayan değerlere sahip olduğunu bulmuştur (Akt; Keskin, 2014). Bununla birlikte bulgular dikkatle incelendiğinde katılımcı algılarında fonksiyonel olmayan düşüncelere ve çatışmalara rastlanmaktadır. Bu durum diğer temalarda da karşımıza çıkacak ve genişçe tartışılacaktır.

Örnek alıntı verecek olursak;

“Manevi değerler, sosyal değerler, statü ve maddi değerler önemli bence” (E24).

Bir anne katılımcı, çocuğunda olmasını istediği değerleri şu şekilde dile getirmiştir;

“Oğlumun okuyup iyi bir kariyer yapmasını ve başarılı olmasını istiyorum. Vefalı bir evlattı olsun. Evlenince beni unutmasın” (E12). Aynı katılımcı annenin, eşi ile yaşadığı sorunları ve bunun çocuğa değer aktarımındaki etkilerini dile getirdiği bir başka görüşü;

“Eşim işi gereği bir sürü eğitim alıyor ama bunlar eve yansımıyor. Ailesine karşı çok ilgili. Sanki hala o evin küçük çocuğu. Aynı ilgiyi bize göstermiyor” şeklindedir.

Yaşar ve Çengelci (2009), tarafından yapılan çalışmada, ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencileri velileri ile yapılan görüşme bulgularına göre ebeveynlerin değer önceliklerinde sevgi ve saygı değerleri öne çıkmaktadır. Bununla birlikte hoşgörü, anlayış, adalet ve paylaşım tercih edilen diğer değerlerdir. Çalışmamızda benzer görüşlere rastlanmaktadır;

“Saygı ve sevgi önemli. Çocuklarımda öyle olsun. Büyüğü küçüğü bilmeyeceklerse, anne babaya hayrı yoksa trilyonları olsa ne olur, büyük yerlere gelse ne olur” (E11).

Görüşme analiz sonuçlarına göre ebeveynlerin değer önceliklerinin 2. sırasında (f=18) *Entellektüel ve Kariyer Değerleri* gelmektedir. Kariyer değerleri kalite, kariyer, eğitim gibi değerleri; entelektüel değerler beden sağlığı, akıl sağlığı, bilgi, başarı vb. değerleri kapsamaktadır.

Çalışmamızda bu kategoride en fazla belirtilen değerler başarı, kariyer ve beden sağlığı değerleridir.

“Çocuklarım için öncelediğim değerlerim okusunlar, iyi bir yerlere gelsinler. Allah korkuları da olsun” (E12).

“Oğlum polis olmak istiyor. Silahı olsun, güçlü olsun istiyor. Ben doktor olsun istiyorum” (E27).

Çalışma bulgularımıza göre öncelikli görülen değerler içerisinde en az belirtilen değerler arasında *manevi ve ahlaki değerler* gelmektedir.

Garner ve Stein (1998) tarafından aile değerlerinin 18 yaş ergenleri üzerindeki etkisinin incelendiği araştırmaya göre, ergen problemlerinde en çok suç işleme, uyuşturucu kullanma, okuldan kaçma ve cinsel suçlar öne çıkmaktadır. Bulgular insalcıl/eşitlikçi değer grubundaki ailelere sahip ergenlerin uyuşturucu kullanımı ve diğer problem davranışlara meyilli olduğunu, geleneksel değerlere sahip ailedeki ergenlerin ise problem davranışlardan uzak durduğunu göstermektedir. Geleneksel değerlere bağlılık azaldıkça ve bağımsızlık değeri öne çıkmaktadır. Aile dahil geleneksel kurumlara bağlılık ve toplum tarafından kabul gören davranışlarda azalmaya başlamıştır. Bu süreç aynı zamanda küçük amaç ve başarı değerinin oluşumuna ve dini inaç değerlerinin zayıflamasına neden olmuştur (Akt: Bilgin 2001).

Bu kategorideki görüşlere ise aşağıdaki örnekler verilebilir;

“Ahlaki değerler. O varsa her şey vardır” (E10).

Bu temada ebeveynlerimizin hangi değeri öncelediği incelenmeye çalışılmıştır. Çünkü anne babaların değer önceliklerinin bilinmesinin çocuklarda görülen problemlerli davranış ve uyum sorunlarını anlamlandırmada anlamlı olacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda bireyin değer yapılanmasında yetiştiği ailenin benimsediği ve öncelediği değerlerin etkisi oldukça önemlidir. Jan R.M.Gerris ve arkadaşları (1997) “ailenin çocuğa değer kazandırmasındaki rolü” adlı çalışmada, ailenin sahip olduğu inanç ve kültürel değerler yoluyla çocuğun geleceği, inançları ve bağlılıkları için neyin değerli ve arzu edilebilir olduğunu şekillendirdiğinden bahseder. Çocuk bu yolla zihinsel oluşumlar edinir (Coşkun ve Yıldırım, 2009).

Yapılan birçok çalışma da değeri bilmek ve anlamanın, içselleştirme ve benimsemekten farklı durumlar olduğundan bahseder. Bireyin her-

hangi bir eylemini, bir kararını veya tutumunu doğru bir şekilde değerlendirmemiz, o kişinin çeşitli hayat durumlarında nasıl davrandığını, nasıl karar aldığını, neler yaptığını bilmeyi, bu kişi ile ilgili uzun süreli gözlemler yapmayı gerektirir (Kuçuradi, 1998). Ayrıca otorite altında bulunmadığı durumlarda da kişi aynı davranışları sergiliyorsa, ahlaki değerleri içselleştirdiği söylenebilir (Oruç, 2010). Katılımcı anne babaları uzun süreli gözleme imkanımız olmadığından öncelediklerini belirttikleri değerleri ne denli benimseyerek hayata yansıttıklarını ve çocuklarına bu anlamda nasıl bir rol model olduklarını tespit etmemiz mümkün değildir. Bu yüzden sözel olarak ifade ettikleri değerleri öncelikli değerleri olarak kabul etmek durumundayız.

Tema 4: Değerlerin Ruh Sağlığına Etkisi

Tablo 4: Ebeveynlerin Değerlerin Ruh Sağlığına Etkisine Dair Görüşleri

Alt Temalar	Frekans
Psikolojik İyi Oluş	30
Zorluklarla Başa Çıkma ve Psikolojik Dayanıklılık	9
Özdenetim	7
Özgüven	2
Geleceğe Dair Hedefler Oluşturma ve Özdüzenleme	1

Ebeveynlerin Değerlerin Ruh Sağlığına Etkisine Dair Görüşleri Temasında *Psikolojik İyi Oluş*, *Zorluklarla Başa Çıkma* ve *Psikolojik Dayanıklılık*, *Özdenetim*, *Özgüven*, *Geleceğe Dair Hedefler Koyma* ve *Özdüzenleme* alt temaları ortaya çıkmıştır. Ebeveynlerin çoğunluğu değerleri ile çatışan durumlar karşısında ruh sağlıklarının olumsuz etkilendiği yönünde algı geliştirmiştir. Bazı katılımcılar ise, değerlerin ruh sağlığı üzerinde olumlu bazıları da olumsuz etkilediğini düşünmektedir.

Değer algısının Ruh Sağlığına Etkisi temasına ait en fazla görüş, *Psikolojik İyi Oluş* alt temasıyla ilgili dile getirilmiştir (f=30). Katılımcıların tamamı ruh sağlığının psikolojik iyi oluş üzerinde etkisi olduğu konusunda hem fikirdir. Katılımcı ebeveynlerin çoğunluğu bu etkinin değişken, bir kısmı olumlu ve bir kısmı da olumsuz olduğunu düşünmektedir. Psikolojik iyi oluş, kişinin yaşam amaçlarını belirlemede, potansiyellerini kullanabilmede, başkalarıyla olan ilişkilerinin

niteliği ile kişinin kendi hayatına dair sorumluluk hissiyatını belirlemede önemli bir ölçüttür (Ryff ve Keyes, 1995; Akt: Telef, Uzman ve Ergün, 2013).

Piaget'e ise değerleri, iç enerjinin düzenlenmesine emir veren, yeni güçlerin ya da dışarıdan yeni unsurların katılımıyla etkinliği sürekli bütünleyerek "ben" in dengesini güvence altına almaya veya bu dengeyi gerçekleştirmeyi sağlayan yapılar olarak tanımlar (Piaget, 2000; Akt: Arabacı, ve Akgül, 2013). Değerler ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi ortaya koyan birçok çalışma mevcuttur (Burroughs ve Rindfleisch, 2002; Kasser ve Ryan,1993; Kasser ve Ahuvia, 2002; Vansteenkiste, Duriez, Simons ve Soenens, 2006; Akt: Telef, Uzman ve Ergün, 2013).

Değerlerin psikolojik iyi oluşa yansımalarına dair katılımcı görüşlerinin değişken, pozitif ve negatif olmak üzere 3 başlıkta toplanması faydalı olacaktır. Bu alt temada görüş belirten çoğu katılımcı (%67), değerlerin psikolojik iyi oluşa etkisini değişken bulmaktadır ve bazen değerlerin bu anlamda pozitif bazen de negatif etkileri olduğunu ifade etmektedirler. Bu görüşlerden bir kısmı şu şekildedir;

"Değerlerimle alakalı olumsuz durumlar yaşadığımda karmaşık bir ruh hali oluyor. Kendime net bakamıyorum. Mutlu muyum, üzüntülü müyüm bilemiyorum. Çevremlerimle alakalı çatışma yaşadığımda kabuğuma çekiliyorum saatlerce kendimle uğraşıyorum. İçten içten hesaplaşıyorum kendimle. Yetersizim duygusuna kapılıyorum. Bunda yaşadıklarımın çok etkisi var" (E24).

Çocuğunu temel değer olarak algılayan ebeveynlerin birçoğu da bu algıları ile ruh sağlıkları arasındaki denge durumunu değişken olarak ifade ediyorlar. Bununla ilgili birkaç örnek verecek olursak;

"Merkezde onun olması yorucu oluyor tabi. Bazen çok bunalıyorum ve daralıyorum. Sıkışmış hissediyorum. Ama olsun yine de onun mutluluğu önceliğimiz. Fedakar olmak zorundayız. Yakınlarımız sadece senin mi çocuğun var diyorlar İnsanlar böyle söyleyince sinirleniyorum. Bazen kızıyor bana oğlum. Sen benim annem değilsin filan diyor. Ağlıyorum o zaman sonra sarılıyor geçiyor. O yanımdayken hiç yalnız hissetmiyorum kendimi. Olmayınca boşluk hissediyorum. Bir kere ayrı kalmıştık çok kötü oldum, çok ağladım. Bazen de üstüme üstüme geliyor, daralıyorum" (E6).

Kumbasar'a göre (2011), toplumun çoğunluğu tarafından benimsenen değerler, kişinin hem kendi psikolojik iyi oluşunu elde etmesini

hem de insanları ortak duygular etrafında birleştirerek sosyal birlik ve beraberliği sağlar. Katılımcıların bir kısmı ise (%17), değerlerin psikolojik iyi oluş elde etmedeki etkisini, olumlu ve pozitif yansımalar olarak değerlendirmiştir:

“Değerler özgüven sağlar. İnsan kendini mutlu hisseder. Hayatla barışık olur. Pozitif olur, empatik olur, verimli olur” (E9).

Katılımcılardan bir kısmı da (%6), değerlerin psikolojik iyi oluş üzerinde olumsuz etkisi olduğu görüşünü savunmaktadır:

“Bence ruh sağlığını kötü etkiliyor. Mesela değerlerimin karşılığını bulamayınca, bulunduğu ortamda saygı duyulmazsa buna üzüliyorum. Keyfim kaçıyor. Böyle durumlarda alınganlaşıyorum, tepki veriyorum. Eşim sakinleştiriyor” (E11).

E12 ise değer-psikolojik iyi oluş ilişkisini kendi yaşanmışlıklarıyla özdeşleştiriyor ve kültürel değerleri gereği katlanmak zorunda kaldığı durumun ona psikolojik etkilerini şu şekilde ifade ediyor:

“Kayınvalidemle yaşamaktan içime ata ata hasta oldum. Saygıdan susuyorum ama geçen yıl patladım mesela. Kabullendim artık kayınvalide gidemez, ben de bırakıp ayrılamam. Böyle gördük biz de ailemizde. Başka çarem yok. Annem de öyleydi. Saygılı olsam suç olmasam suç. Bunları biriktiriyorum. Çok yorgunum, yataktan kalkmak istemiyorum. Ölmek istiyorum, daha fazla günaha girmek istemiyorum. Sadece yaptıklarımın karşılığında saygı istiyorum. Kayınvalidemden ayrılıp gitmeyi vicdanım kaldırmıyor. Annem gidiyor terapiye. Ben de bayramdan sonra gideceğim. Daha önce gitmiştim. Yine gideceğim. Beynim yerinde değil.”

Temanın “Özdenetim” alt teması içerisinde değerlendirebileceğimiz iki farklı görüşte değerlerin kendini kontrol etme üzerinde olumlu ve olumsuz sonuçlarını şu şekilde dile getiriyor:

“Doğru yaptığımı biliyorum ama endişe de oluyor. Sonra dönüp kendimi sorguluyorum” (E10)..

Bakırcıoğlu (2002) ruh sağlığını, kişinin kendisiyle ve çevresindeki insanlarla sürekli uyum ve denge içerisinde olabilmesi olarak tanımlar. İskender, Akgül ve Tura'nın, (2016). "Ruh Sağlığı Uzman ve Öğrencilerinin Kişisel Değerlerinin Hayat Amaçları ve Dindarlık Eğilimleriyle İlişkisi" adlı çalışmalarında hayatın anlamı, değerler ve inançlar arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Genel olarak içten, samimi inanç sahipler-

rinin hayatlarını anlamlandırmaları ile kişisel değerleri arasında olumlu yönde anlamlı ilişkiler görülmüştür. Kişisel değerleri güçlü olan bireylerin de hayatı anlamlandırma ve inanç dünyasında daha başarılı oldukları, her üç değişkenin de birbiriyle güçlü ve anlamlı ilişkileri olduğu tespit edilmiştir

Keng, Jung, Jiuan ve Wirtz (2000), çalışmalarında materyalist eğilimin, yaşam doyumu üzerindeki etkisinin incelendiği araştırmadan elde edilen bulgulara göre yüksek düzeyde materyalist eğilimi olan grubun, daha az materyalist eğilimi olan gruba göre yaşam doyumu düzeyi daha düşük bulunmuştur. Burroughs ve Rindfleisch (2002) tarafından ise maddi değerlere verilen önemle psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bulgulara göre, maddi değerlere verilen önemle mutluluk arasında negatif; depresyon gibi olumsuz duygu durumlarıyla aralarında pozitif korelasyon tespit edilmiştir (Akt: Seki, 2014).

Değerler ile zorluklarla başa çıkma ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkiyi ortaya koyan araştırmalarda depreme maruz kalan bireylerin çoğunluğunun gerek deprem esnasında gerekse depremden sonra yaşadıkları ani şok durumlarında uğradıkları sarsıntıdan kurtulmak için ve onunla baş etmede, karşılaştıkları maddi ve manevi kayıpların yol açtığı sıkıntı ve bunalımdan kurtulmak için dini inanç ve kavramlar gibi manevi değerlere başvurdukları tespit edilmiştir (Kula, 2006; Küçükcan ve Köse 2000: vd.) Bir kısım katılımcı değerlerin zorluklarla başa çıkmada etkili olduğunu düşünmektedir;

“Sağlam değerler insana zorluklar karşısında sabır, tahammül veriyor. İnanç ve ahlak bunu veriyor. Bir sürü sorun ve sıkıntı yüzünden boşanma eşliğine geldiğim halde bu değerler beni ayakta tuttu. Zaten imtihandı geçti gitti. Bu evrede ailemi kaybetmek istemedim. Çok mücadele ettim. Hiç bir şey olmamış gibi ayakta dimdik durdum. Bunun yanında değer algılarım bu süreçte faydası yanında vesvese edinmeme de sebep olmuştur. Mesela eşimin ailesi ile ilgili vesveselerim oldu. Ağlama krizlerim oluyordu. Kendimle barışıklığım bozulmuştu, sesim yükselmeye başlamıştı. Bu halim değer algılarıma tersti. Normlarıma olumsuz yansıtıyordu. O yüzden yardım almaya karar verdim ve psikolojik destek aldım” (E22).

Tema 5: Değerlerin Yönlendirici Etkisi

Tablo 5: Ebeveynlerin, Değerlerin Yönlendirici Etkisine Dair Görüşleri

Alt Temalar	Frekans
Değerlerin Duyguya Etkisi	30
Değerlerin Düşünceye Etkisi	29
Değerlerin Davranışa Etkisi	29

Değerlerin Yönlendirici Etkisi temasında *değerlerin duyguya, düşünceye ve davranışa etkisi* olarak 3 alt tema öne çıkmaktadır.

Literatürde de bahsedildiği gibi değerler, davranışa yön veren tutumların biçimlenmesinde ve kişinin etrafındakilere karşı muamelesini belirlemesinde etkindir. Bu ve benzeri diğer bilgiler ışığında, değerlerin insan yaşamını yönlendirici unsurlar olduğu ortadadır (Tahiroğlu ve Aktepe 2015).

Ebeveynlerin *değerlerin yönlendirici etkisiyle* ilgili algıları incelenmiş ve bir önceki temadaki benzer durum karşımıza çıkmıştır. Ebeveynlerimizin görüşleri de değerlerin insanların duygu, düşünce ve davranışlarına etkisi olduğu yönündedir. Bu görüşler 3 alt tema oluşturacak şekilde analiz edilmiştir.

Ebeveynlerin tamamına yakını, değer algılarıyla örtüşmeyen durumlarda düşünce ve duygu dünyalarının negatif etkilendiğini, akabinde ise bunun tepki ve tutumlarına yansıdığını ifade etmiştir. Bu tür durumlarda çocukları ve aile içi ilişkileri gibi diğer sosyal ilişkilerinde de zorlandıklarını ve sorunlar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Küçük bir grup katılımcı ise değerlerin duygu, düşünce ve davranışa olumlu etkileri olduğunu düşünmektedir.

Örnek alıntılar verecek olursak;

“Değerler düşünceleri etkiler. Karar verirken etkiler. Çocuk yetiştirirken de etkiler” (E9).

“Doğru olan yapılmayınca, sıkıntılar altında kalınca eşe ve çocuklara yansır” E28.

Bulgularımıza göre, ebeveynlerimiz değerlerinin kendileriyle ve çevreleriyle çatışmaya sebep olduğu yönünde yüksek bir algıya sahiptir. Çoğunlukla değerleri ile çatışan durum ya da tutumlar karşısında

düşünce, duygu ve davranışlarının olumsuz etkilendiğini ifade etmişlerdir. Özellikle günümüz şartları düşünüldüğünde bireyin kendisiyle, çevreyle ve yaratıcıyla bazı çatışmalar yaşadığı gözlemlenmektedir (Roth, 2009). Bu çatışmalar büyük oranda olaylar ve durumlara verilen çelişkili tepkilerden kaynaklanır. Çatışmalar iletişimin çarpıklaşması, yanlış anlaşılma, anlaşılama, samimiyetsizlik ve aldatmadan kaynaklanır (Habermas, 2003; Akt: Oruç, 2010). Kumbasar'a göre (2011), değerler insanların hayatını kolaylaştırır ve ilişkilerini sağlamlaştırır. Yani değerler hem bireysel yaşamda hem de sosyal yaşamda önemli görevler üstlenir. Çalışma bulgularımızla ilgili araştırmalardan elde edilen bulgular büyük oranda örtüşmemektedir.

“Değerlerime aykırı durumda sert çıkarım. “Mesela geçen gün işyerinde iki bayan arkadaş gereksiz tavır almışlar bana. Geçen omuz attı kasten “ bana bunu ikinci kez yaparsan canın yanar “dedim. Seviyorsam tolere ederim yoksa etmem” (E25).

Bilgin'e (2001) göre, insanlar yaşantı yoluyla kendileri ile ilgili var sayım ve şemalar oluşturlar. Bu sayede algılar organize edilip, yönetilir ve davranış hakkında bir değerlendirme gerçekleşir. Fakat bu sayıtların bazıları oldukça katıdır ve değişime açık değildirler. Aynı zamanda fonksiyonel olmayan özelliklere sahiptirler. Bu durum bilişsel yaklaşımları gözden geçirmeyi gerekli kılmaktadır. Karmaşık yaşam olayları arasında bilişsel esnekliğe ihtiyaç vardır. Değerler bu esnekliği kazandırmak için önemlidir. Bununla birlikte, değerlerin oluştuktan sonra değişiminin oldukça güç olduğu göz önünde tutularak erken yaşlardan itibaren fonksiyonel ve rasyonel olan düşüncelerin oluşmasına katkıda sağlayacak değerlerin kazandırılması oldukça önemlidir.

“Düşüncem değer algımı etkiliyor. Manevi değerler herkese göre değişir. Din, iman gibi. Ben çocuğuma asıl doğru insan olmasını vermeye çalışıyorum. Bu düşüncem değer yargımı oluşturuyor. Ben evliliklerin insanların hayatlarında mecbur olmalarını ve ilişkilerin yasal kılınma çabasını doğru bulmuyorum mesela. Her birey gelin ve damat olmak isteyebilir. İnsanlar kendi düzenini kuramıyor, aileyi mutlu etme çabasından. İlişkim vardı. Ritüelleri takip ettim. Oysa ben evlenmeden ilişkiyi yaşayabilirdim. Türk aile yapısında bu yok maalesef. Tercihime saygı duyulmadı. Evliliğe mecbur edildim. Anlaşmasaydım o zaman sadece sevgilimden ayrılmış olacaktım. Çocuk da yapmamış olurdu. Ailemin değer algısı bu yaşadıklarına sebep oldu” (E25).

Bazı çalışma bulgularına göre para değerine verilen önem arttıkça fonksiyonel olmayan tutumların da arttığı (Elder, Liker ve Cross, 1984; Bilgin, 2001), ekonomik değerlere verilen önemin artmasıyla bireysel ve sosyal değerlere verilen önemin azaldığı görülmektedir. Bununla birlikte kişinin kendi iyiliğini ve geleceğini önemseme değeri arttıkça fonksiyonel olmayan tutumlarında artış görülmektedir (Bilgin, 2001).

“Önceden değer yargılarım farklıydı şimdi farklı. Artık canımı sıkana açıkça tepki veriyorum. Verdiğimin karşılığını istiyorum. Herşey karşılıklı artık. Benim canımı sıkmanın bende canımı sıkıyorum” (E30).

Alanda yapılan bazı çalışmalar, problemlili davranışların oluşmasında materyalist değerlerin etkisini (Donovan, Jessor, Casto, 1991) ve fonksiyonel olmayan tutumların etkisini ortaya koymaktadır (Beck, 1976; Savaşır, Boyacıoğlu ve Kabakçı,1996). Martin ve Anderson (1988), kişilerin bilişsel esnekliğe sahip olmamaları halinde yeni durumlara uyumda zorlanabileceklerini ve fonksiyonel olmayan tutumlar geliştirebileceklerini vurgulamaktadır (akt; Bilgin, 2001).

“İnsanın değer yargıları düşüncelerini etkiler Maddi sıkıntılar olduğunda ise daha olumsuz düşünüyorum. Değer yargılarım bana evliliğimde problem ve zorluklara rağmen sabretmem gerektiğini düşündürttü mesela. Çocuklara karşı daha sabırsızken annem ve babama karşı daha dikkatli olmam gerektiği için kırıcı olmamam gerektiğini düşünüyorum” (E29).

Bu temaya ait diğer görüşlerden bazı örneklerle yer verilmiştir.

“Değerlerin Duyguya Etkisi” alt temasında yer alan görüşlerin bir kısmını doğrudan aktaracak olursak;

“Ailemden hayal kırıklığına uğrayınca yıkılıyorum. Çok üzülüyorum. Mesela ailem temel değerim olduğu için tüm duyguları birlikte yaşıyorum. Üzüntü, kaygı mutluluk” (E8).

“Duygular bence değerlere göre şekilleniyor” (E26).

Katılımcılarımızın *“Değerlerin Düşünceye Etkisi”* alt temasına ait görüşlerinden (f=29) bazıları aşağıdaki şekildedir:

“Değerlerim yüzünden karşı tarafın güvenilir olup olmadığını düşünürüm. Yalan söylediğini filan düşünebiliyorum. Dürüst olduğunu görünce aradığım insan diyorum. Biliyorsun ki senin gibi birisi” (E14).

Bir katılımcı ise değerlerinin düşünce yapısına etkisi olmadığı görüşündedir;

“Değerler düşüncelerimi etkilemedi” (E30).

“Değerlerin Davranışa Olan Etkisi” ile alakalı katılımcı görüşlerinden (f=29) alıntılar şu şekildedir:

“Hemen tepki veriyorum. Sen bana bunu yaptın derim” (E12).

Tema 6: Değerlerin Kazandırılmasında Ailenin Rolü

Tablo 6: Ebeveynlerin Değerlerin Kazandırılmasında Ailenin Rolüne Dair Görüşleri

Alt Temalar	Frekans
Ebeveynin Çocuk Yetiştirme Tutumu	29
Ebeveyn Örnekliliği	24
Aile İçi İlişkiler	22
Değerlerde Tutarlılık ve Süreklilik	16
Ebeveynin Öğreticiliği	13
Ailede Maneviyat Ve Dini Yaşam	12
Ebeveynin Teknoloji ve Kitle İletişim Araçlarının Etkisi	7
Üzerindeki Kontrolü	
Ebeveynin Çevresel Faktörlerin Etkisi Üzerindeki Kontrolü	5

Ailenin değer kazanımındaki rolüne dair algılarda ise; ebeveynlerin tamamı bu rolün önemi hakkında hem fikirdir. Ebeveynlerin algıları bu rolü yerine getirmede birçok faktörün tesiri olduğu yönündedir. Bunlar; *ebeveyn tutumu, örnekliliği, aile içi ilişkiler, değer kazandırma da tutarlılık ve süreklilik, ebeveyn öğreticiliği, ailede maneviyat ve dini yaşam, ebeveynin teknoloji ve çevre etkisi üzerinde kontrol sağlanması* olarak öne çıkmaktadır.

Katılımcıların tamamına yakını (f=29), değer aktarımında *anne-baba tutumunun rolüne* değinmiştir.

Çalışmamızdaki bulgulara göre, ebeveynler değer aktarımında sert ve katı, aşırı koruyucu veya denetleyici, tutarsız, ilgisiz ve mükemmeliyetçi tutumları sıklıkla kullanmaktadırlar. Bulgulara göre algılarda bilinçli, dengeli ve tutarlı bir tutum sergileyememe konusunda genel bir özeleştirici ve memnuniyetsizlik hakimdir. Çalışma grubumuzda yer alan ve davranış sorunları gösteren çocukların ebeveynlerin değer kazanımı sürecini hatalı ve sağlıksız tutumlarla olumsuz etkilemektedir. Oysa çocuk ve gençlerin ahlaki değerlerinin oluşumunu ve benimsemesini etkileyen önemli faktörlerden biri anne baba tutumlarıdır.

Aşırı sert ve baskı altında yetiştirilen çocuklarda baskı ahlakı, demokratik ve eşitlikçi tutum karşısında yetiştirilenlerde ise baskı unsuru olmadan vicdani bakış açısının devreye girdiği, çocuğun bilinçli ve istekli olarak kurallara uyduğu bir ahlaki gelişim gerçekleşmektedir (Kulaksızoğlu, 2011). Uluğtekin (1976) yaptığı araştırma sonucunda, kısıtlayıcı ve reddedici anne-baba tutumlarının çocuklarda saldırganlığa yol açtığını ortaya koymuştur. Campbell (1994) ise, ebeveynlerin kontrolcü ve çatışmalı, düşmanca tavırları ile erken çocukluk döneminde görülen davranış problemleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu öne sürmüştür (Akt: Yüksek Usta, 2014).

Katılımcı görüşlerinden doğrudan aktarım yapılacak olursa;

“Eşim bazı değerleri dikta ediyor. Sert ve katı kuralcı. Oğlum daha küçük olmasına rağmen orucunu bozunca baba çok kızıyor, günaha girdin diyor. Çok ikaz ediyorum. Böyle olmaz diye” (E12).

Engin (2015), ebeveyn tutumlarının davranış sorunlarına etkisini incelediği çalışmada baskıcı ve disiplinli ebeveyn tutumu ile çocuklardaki davranış problemleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu davranış sorunları anksiyete, depresyon, sosyal içe dönüklük, dikkat sorunları gibi sorunlardır. Ayrıca baskı ve disiplinli tutum ile okul puanları arasında negatif yönlü anlamlı ilişki görülmektedir.

“Olumsuz durumlarda baba bağırır ben döverim. Mesela alışveriş merkezine götürdüm yere düşen sakız alınır mı hiç? Aldı ve attı ağzıma. Çıldırdım. Çok dövdüm. Biliyorsunuz özel gereksinimli başka çocuğum da var. Zaten hastalıklardan bıkmışım. Hasta olacaklar diye ödüm kopuyor. Hasta olursan seni hastaneye yatırırım ve bakmam dedim” (E15).

Kulaksızoğlu'nun(1989), yapmış olduğu araştırmaya göre anneleri demokratik davranma ve eşitlik tanıma tutumları gösteren ergenlerin genel problemleri, anneleri 'aşırı koruyucu annelik' ve 'baskı-disiplin' tutumları gösteren ergenlerin genel problemlerine göre daha az bulunmuştur. Farklı bir çalışmada anne/çocuk arasındaki olumlu ilişkinin ergenlik döneminde problemleri azalttığını ortaya koymaktadır (Garner ve Stein, 1998; akt: Bilgin, 2001)

Çalışma grubumuzda yer alan ve kural koymakta zorlanan bir anne katılımcının bu konuyla ilgili ifadeleri şu şekildedir;

“Kızım yapması gereken sorumlulukları yapmak istemiyor. Sürekli sıkılıyor. Oyuna çeviriyorum yapsın diye sorumluluklarını. Ben o yapmayınca mecbur kalıp kendim yapıyorum. Babası çok sert davranınca kaçıp bana geliyor, açıklama yapıyorum bende” (E18).

Yapılan çalışmalara göre, değer yargılarını benimseme de bilhassa çocukluk yıllarında ebeveynle sağlıklı özdeşim kurmuş olmak oldukça önemli bir etkidir. Bu çocukların ergenlik döneminde kimlik karmaşası yaşamadığı görülmektedir. (Kulaksızoğlu, 2011). Haktanır ve Baran’ın (1998) yapmış olduğu araştırmanın sonucuna göre, olumlu anne baba tutumu gencin yüksek özsaygıya sahip olmasını sağladığını, olumsuz tutumun ise düşük öz saygıya neden olduğunu ifade etmektedir. Algılanan olumlu ebeveyn tutumlarının gencin kendisi hakkında olumlu duygular geliştirmesine yol açtığı söylenebilir.

Boşanmış olan anne katılımcılardan bazılarının görüşlerini aktaracak olursak;

“Eşimden ayırırım. Çocuğum 11 aylıktı. Senede bir kez görüyor. Bir defa eşimle telefonla konuşurken o sırada oğlum babam mı diye sordu ben de kızgınlıkla baban öldü dedim. Ama o onda kalmış. Sonra anlattım ama kabul lenmiyor. Onu oyun arkadaşı ve istediklerin aldırın biri olarak görüyor. Kesinlikle baba demiyor. Zaten bizde illa büyüklere dayı, amca diye hitap etmek diye bir değer yoktur. Normal bizde. Dayıya da dayı demez mesela” (E17).

İçe kapanıklık problemi yaşayan kız çocuğunun babası olan bir katılımcımız ise kızının içe kapanıklığı ile kendi değerleri arasındaki ilişkiye dair tutumunu şu şekilde ifade etmektedir;

“Bence kızımın içe kapanıklığı problem değil genetik bir durum. Hatta daha iyi. Çevremizde görüyoruz sıcakkanlı bayanların arkasından neler konuşuluyor. Bence bu onu korur, bu durumdan rahatsız değilim” (E21).

Yapılan çalışmalara göre, değer kazanımı ve sosyal beceriler birbiriyle içiçedir. Neslitürk (2013)’ün, “Anne Değerler Eğitimi Programının 5–6 Yaş Çocukların Sosyal Beceri Düzeyine Etkisi” adlı çalışmasında Anne Değerler Eğitimi Programı uygulanmış ve bu programın çocukların sosyal becerileri (iletişim, işbirliği, sorumluluk, empati, kendini ifade etme, grupla birlikte hareket etme, kendini kontrol etme) paunlarını anlamlı düzeyde artırdığı görülmüştür. Öztürk Samur (2011), Değerler Eğitimi Programının okulöncesi kuruma devam eden altı yaş grubundaki okul hazırbulunuşluğu ve sosyal güven gibi birçok kazanımı

olumlu yönde desteklediğini, Meaney (1979), ilköğretim öğrencilerine uygulanan değerler eğitimi programının öğrencilerin kendini ifade etme becerisi üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur (Akt: Neslitürk, 2013).

Ebeveynlerin değer aktarımında rol model olması ile alakalı görüşlerde frekans değeri olarak bu temanın 2. sırasında yer almaktadır (f=24).

Çocuğun davranışları, ailesinin kendisine olan davranışlarının yansımasıdır (Kulaksızoğlu, 2011). Çocuklar sözden çok davranışın tesirinde kalırlar. Bu yüzden yalan söyleyen, başkalarına haksızlık yapan, sigara, alkol, uyuşturucu, kumar gibi zararlı alışkanlıkları olan ebeveynler çocuklarına sözleriyle aksini tembih etseler dahi etkin olan davranışlarıdır. Bu tür anne babalar çocukları tarafından güvenilir bulunmaz.

“Sevgiyi saygıyı anne babadan alacak çocuk. Anne baba örnek olmalı. Bizde o yok ki. Evde oğlum eşine değer vermeyen bir baba görüyör. O yüzden bence ilerde o da kadınlara değer vermeyecek. Çünkü büyüdükçe tavırlarında babasını taklit ediyor. Bundan çok korkuyorum. Bana yardım edecek olsa erkek adam yemek mi hazırlar diyor. Büyüyünce ha bire zengin olacağım deyip duruyor” (E10).

Koç (2009) tarafından lise öğrencileri ile yapılan bir araştırmada, anne baba tutumlarının saldırganlık puan ortalaması üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma bulguları göstermiştir ki, sağlıklı aile ortamı çocuğu saldırgan davranışlara yöneltmekte, saldırgan davranışlarda okulda şiddet eylemlerine dönüşmektedir. Ailede şiddet gören çocuklar görmeyenlere oranla okulda daha fazla şiddet uygulamaktadır. Yine bulgulara göre okuldaki şiddet eylemlerinin en önemli nedenlerinden birisi ailede şiddete şahit olmadır (Avcı, 2010). Elde edilen bulgulara göre ailede şiddete uğradığını belirten öğrencilerin şiddet davranışında bulunma oranı, ailede şiddete uğramadığını belirten öğrencilerin okulda şiddet davranışında bulunma oranlarına göre daha yüksek bulunmuştur (Koç, 2009; Avcı, 2010).

“Eşim çok sinirli. İstedığı bir şey olmayınca şiddetli bağırır. Kızınca vurur kızıma. Kızım da aynı şeyi yapıyor. Vuruyor bize kızınca mesela” (E18).

Güler, Sungur ve Kütük, (2017) tarafından yapılan “Suça Sürüklenen Çocukların Klinik ve Sosyo Demografik Özelliklerinin Değerlendirilme-

si" adlı çalışmada, hem ceza sorumluluğu olan hem de tekrarlayan suç işleyen grupta rastlanan risk faktörleri arasında aile yakınlarının suç öyküsü de yer almaktadır.

"Oğlum babaya çok bağlı olduğu için doğru yanlış her şeyini onu taklit ediyor. Sigara içeceğim ben de diyor" (E14).

Ailenin değer aktarımındaki rolü ile ilgili görüşlerin oluşturduğu bir diğer alt tema ise, *"Aile İçi İlişkiler"*'dir. Literatür çocuğun yetiştiği aile ortamında ebeveynlerin çocuğa karşı davranışlarının ve ahlaki tutumlarının onu çok ciddi şekilde etkilediği yönündedir. Aile ortamı çocuğun sadece biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını değil çocuk için vazgeçilmez olan güvenlik ve sevgi ihtiyacını da karşılayarak çocuğun suça meyletmesini engeller (Avcı, 2010).

Çalışmamızdaki bulgulara göre, örneklem grubunda yer alan ailelerde genelde olumsuz ilişkilerin hakim olduğu bir ortam hakimdir. Aile ortamda ebeveynlerin sürekli kavga etmesi ve birbirine bağırmaları çocukta gerginlik, çaresizlik ve suçluluk duygusuna neden olur. Yuvalarında huzur bulamayan çocuklar bu durumu davranış sorunları olarak dışarıya yansıtmaktadırlar (Engin, 2015). Bizim çalışmamız da bu bulguları destekleyici boyuttadır.

"Ailem de değer kazandıramıyoruz çocuklara. Saygı eksik ilişkimizde. Eşim sürekli öfkeli. Çocuğa şiddet uyguluyor. Yalan, küfür ve sorumsuzluk var. Mesela evin ihtiyacı olduğunda istediğimde çok cüzi bir para çıkarıp köpeğin önüne atar gibi önüme atıyor. Eşimin en önemseddiği değer kabadayılık. Evimizde sürekli kavga ve gerginlik var. Ben de sabırsızım. Oğlum da okulda ve evde sürekli saldırgan davranıyor" (E2).

Alanda yapılan birçok araştırma bulguları da çocukların ebeveynlerin tarafından psikolojik veya fiziksel şiddet gördüğünü ortaya koymaktadır. (Uysal, 2003; Cengiz, 2008; Ayan, 2007; Koç, 2009; Özkan, 2008; Akt: Avcı,2010). Avcı (2010) yaptığı çalışmada ayrıca, sağlıklı bir aile ortamının çocuklara ahlakî ve kültürel terbiye verilmesinin şiddete yönelimi azalttığını tespit etmiştir.

"Gergin bir aileyiz. Çatışmalı. Sakin bir akşamımız yok. Eşim çok kıskanç. Bana güvenmiyor. Çok dillendiriyor. Kavgacı bir yapısı var. Şiddet var bana karşı. Çocuklarım bunu görüyor. Evdeki büyükler engel olmasa daha sıkıntılı olur. İşsiz şu anda ama işi varken de aynıydı. Evde perdem hep kapalıdır. Huzur

kalmadı. Babaya karşı hırçın çocuklar. Bundan 3 yıl önce çektim gittim kızım kaldı onun için geri geldim. Küfür ve hakaret çok oluyor'' (E9).

Saydam ve Gençöz'ün (2005) yaptıkları araştırmada, aile ilişkilerinde yaşanan sorunların suça yönelik davranış problemlerinin yordanmasına anlamlı katkıları olduğu tespit edilmiştir. Yılmaz (2000), eşler arası çatışmanın çocuğun ebeveyni ile olan ilişkisini zedelediğini ve bu durumun saldırganlık davranışlarının ortaya çıkmasına zemin hazırladığını vurgulamaktadır. Akfert, Çakıcı ve Çakıcı, M. (2009). "Üniversite Öğrencilerinde Sigara-Alkol Kullanımı ve Aile Sorunları ile İlişkisi" adlı çalışmada, sigara ve alkol kullanan örneklem grubundaki ergenlerin aile işlevliğinin sağlıklı olduğu, ailedeki sorun sayısının ise anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir.

"Tek ebeveyn gibiyim. Doğruyu yanlış benden öğreniyor. Ben de ne kadar verebildiysem. Baba yoksunluğu yaşıyor. Bir dönem ayrı yaşadık. Baba işleri yolunda gitmedi diye çekti gitti. Başka bir kadın varmış hayatında. Sonra öğrendim. 2 yıl gelmedi, aramadı ilgilenmedi. Oğlum babaya bebeklikten beri çok düşkün. Çok bunaldı babayı çok aradı. Beni de bunalttı. Çıkmaza girdim. Şimdi döndü affettim çocuklar için ve maddi gücüm olmadığı için ama ben de güven yok. İlişkimiz çok yıprandı. Ben kuralcıyım ve otoriterim. O hiçbir şeye karışmaz her şeye tamam der. Ben evde kötü tarafım hep. Yapılacak işin ertelenmesini sevmem. Sorumlulukları hemen yerine getiririm. Karşıdan da bunu beklerim. O çok rahat. Yalan var eşimde. Kağanın babaya güveni çok azaldı. Her gün soruyor, gelecek misin diye. Mesela işe gideyim çikolata alacağım sana gelirken diyor. Gitme ben çikolata istemiyorum diyor'' (E14).

Davranım bozukluğu ve aile ilişkisini inceleyen bir diğer yayında da davranım bozukluğu gösteren çocukların ailelerinde çatışmalı ve agresif aile bireylerinin daha fazla olduğu ve çocukların daha çok öfke ve kaçınma davranışı sergiledikleri sonuçlarına varılmıştır (Dadds, Sanders, Morrison, Rebgetz 1992; Akt: Ateş, 2014). Özensel, (2004) annenin çocuğun yetiştirilmesindeki rolünü incelediği çalışmasında, ebeveynlerin kendi aralarında ciddi derecede sorunlar yaşadığını ve çocuklarıyla da olumsuz ilişkiler geliştirdiğini ortaya koymuştur. Aynı araştırmada babaların çocuk yetiştirmede üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getir-

medikleri ve çocukların ileriki yaşlar için sigorta hükmünde görüldüğü tespit edilmiştir.

“Anne –baba arasında iletişim kopukluğu varsa değer aktarılamaz. Biz de öyle maalesef” (E1).

Değer kazandırmada tutarlılık ve sürekliliği olması ile ilgili görüş belirten katılımcıların

(f= 16) çoğunluğu ailelerinde bu konuda sorunlar ve eksikler olduğunu dile getirmişlerdir. Çocuk iyi, güzel, doğru, kutsal olanı aile içerisinde fark eder ve ortak yaşam içerisinde içselleştirerek öğrenir. Bu ortak yaşam içerisinde anne baba ve diğer aile büyüklerin kuralları vicdani süreci şekillendirmektedir (Hökekleli, 2011). Aile bireyleri değer aktarımında ortak hareket etmesi önemlidir (Aydın, 2011). Çocuğun değer kazanımı sürecinde ebeveynlerle birlikte sosyal çevredeki diğer yetişkin ve kurumlar da ortak bir endişe içerisinde olmalıdır (Kaymakcan, 2007;Akt: Oruç, 2010).

“Ailedeki tüm bireyler değerler hakkında ortak hareket etmeli. Büyükler çocuğa hangi değeri kazandırmak istiyorsa onu korumalı. Bazen ve bazı yerlerde olmaz hayatın her sahasında olmalı. Bizim ailemizde bu yok maalesef ” (E1).

“Ailedeki değer algısının tüm bireyler tarafından kabul edilmiş olması ve paydaş olmaları önemli” (E25).

Çalışmamızda ailenin değer kazandırmadaki rolü teması kapsamında ortaya çıkan bir diğer alt tema *ailenin değer kazanımındaki öğreticiliğidir* (f=13).

Cüceloğlu (2006), okul öncesi dönem çocuğunun kendini değerli ve güvende hissetmesi, sorumluluk alabilmesi, zorluklarla başedebilmeyi öğrenmesi, mutluluk ve kendini gerçekleştirme ortamında olması ve sağlıklı manevi yaşamın temellerini oluşturması ile alakalı temel ihtiyaçları olduğundan bahseder (Akt: Oruç, 2010).

Bulgularımıza göre, çalışma grubundaki 30 ebeveynen sadece 13’ü değer öğreticiliği hakkında görüş belirtmiştir. Bu görüşler dikkate alındığında değer öğreticiliği konusunda genellikle doğru zannedilen hatalı tutum ve uygulamalar, yetersizlikler, sorunlar ve çeşitli olumsuzlar öne çıkmaktadır.

Arabacı ve Akgül’e (2013) göre, değerler öğretilbilir ve öğrenilebilen olgulardır ve her şeyden önce bir eğitim konusudur. Ebeveynler, kendi

değerlerini çocuklarına güç ve otorite ile değil, sadece doğru bir yaşam yoluyla, çocuğun inanç ve düşünce dünyasına inerek aktarabilirler (Gordon, 2010, Dilmaç, 2007).

Çalışmamızdaki ebeveynlerin manevi değerleri kazandırmaya dair bilinçsiz ve yetersiz oldukları görülmektedir. Bu görüşlerden biri şu şekildedir;

“Eşim ibadetleri öğretme konusunda aceleci davranıyor. Ben dedim ki akşam namazlarını cemaatle kılalım. Sadece teklif ettim. Eşim bunu hemen kurala dönüştürdü. Eşimin bu tarz davranışlarına çocuğum hemen tepki veriyor. Zorla olmaz ki. Çok sabırsız davranıyor. Çocuğa baskı yapıyor. Ergenlikte çatışma yaşanması mümkün. Kötü tepkiler olabilir. Cehennemim tüm ayrıntılarını biliyor. Nerdeyse lise düzeyinde bilgileri 6 yaşında veriyor. Ben onaylamıyorum. Çatışıyoruz. Ölümü filan da anlatıyor eşim” (E26).

Değer kazandırmak isteyen yetişkinlerin o değerleri benimsemesi oldukça önemlidir. Çocuklar nasihatlerle ve sık tekrarlarla verilmeye çalışılan bilgiden çok davranış ve duygu dünyalarına tesir edebilecek olan durumlarla ilgilenirler. Bu yüzden değer öğretiminde çocuğun rol modeller olarak benimseyeceği ahlaki bir atmosferin oluşturulması önemlidir. Bununla birlikte bu sürecin yaşam merkezli olması çocuğun değerleri içselleştirmesini sağlayacaktır (Oruç, 2010).

“Değerler beni mutlu etmese de çocuğuma kazandırmayacağım anlamına da gelmez. Bazen de ben bu değerlere önem verdim de ne oldu, düriüst oldum da ne oldu diyorum mesela. Madalyamı taktılar bana ki çocuğuma da vereyim diyorum” (E25).

Yaşar ve Çengelci (2009) tarafından yapılan çalışmada, ebeveynler çocuklarına en çok sorumluluk ve özgüven kazandırmada zorlandıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte ebeveynler, okulda değer eğitimi konusunda öğretmenlerin gerekeni yaptığını ancak değer eğitiminin okul dışı sosyal etkinliklerle de desteklenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Dilmaç (1999) tarafından yapılan, “İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile Eğitimin Sınanması” adlı çalışmada ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinden oluşan deney grubunda yer alan 18 öğrenciye, 36 oturum boyunca İnsani Değerler Eğitimi verilmiştir. Uygulama sonucunda, İnsani

Değerler Eğitimi programının, öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeyini geliştirdiği belirlenmiştir.

Çalışmalara göre, değer öğretiminde kullanılan telkin/açıklama ve etkinlik yöntemi ile çocukların değerleri benimsediği ve içselleştirdiği gözlenmiştir. (Maccoboy ve Mnookin,1992; Jalongo,1993 Akt: Akkoyunlu ve Tuğrul, 2002, Arabacı ve Akgül, 2013; Bozgeyikli, 2010).

“Aile çok önemli. Örneğin çöp düştü anne baba onu alıp atmasını öğretmezse çocuk nereden öğrenecek. İyiyi, doğruyu çocuk aileden öğrenir. Ve küçükken öğrenir” (E14).

Bazı ebeveynlerimiz çocuklarına değer kazandırmada ve öğretiminde yaşadıkları yetersizlikleri dile getirmişlerdir.

“Çocuğumun bazı sorularına yetişemiyorum. Mesela dünyadaki haksızlıkları görünce Allah’ı suçluyor. Ne diyeceğimi bilmiyorum” (E3).

Gökçek (2007) okul öncesi eğitim alan 5–6 yaş çocukları için hazırlanan yedi anahtar değerden oluşan (saygı, sorumluluk, özgüven, liderlik, yardımseverlik, nezaket, sabır) karakter eğitimi programını 44 çocukla yapılan çalışmada uygulamış ve çocukların ailelerine de karakter eğitimi ile ilgili görüşleri sorulmuştur. Araştırma sonucunda; ailelerin karakter eğitiminin okul müfredatı içinde yer alması gerektiğini ve karakter eğitiminin okul öncesi eğitimimin bir parçası olması gerektiğini düşündükleri görülmüştür. Aileler; Okul öncesi eğitiminin pozitif karakter gelişimine yardımcı olduğunu, evde verilen karakter eğitiminin yetersiz olduğunu, okul öncesi eğitimcisinin, karakter eğitimi konusunda ebeveyn kadar iyi eğitim verebileceğini belirtmiş ve karakter eğitiminin sadece aile tarafından verilmesine katılmadıklarını da ifade etmişlerdir. Uygulanan eğitim programının sonucunda programda yer alan tüm değerlerde olumlu davranış değişikliği görülmüştür.

Ebeveynlerden bir kısmı (f=12) *Ailede Maneviyat ve Dini Yaşamın* da değer aktarımındaki rolü üzerinde görüş belirtmiştir. Ebeveyn algıları ailelerinde manevi değerleri yaşama, özendirme ve teşvik etme noktasında olumsuzluklar ve eksikler olduğunu düşündüklerini dile getirmişlerdir.

JacQuin (1964), çocuğun en ulvi amacının insanlığa ve Allah’a hizmet etmek olduğunu, doğru anne baba modelinin çocuğun ihtiyacı olan inanç ve ideal duygusunu kazandırmaya gayret etmek olduğunu söyler. Anne babanın çocuğuna karşı besledikleri sevgiyi iyi kontrol edebilmesi

ve çocuğun dışarı açılmasında bu sevgiyi köprü olarak kullanması sayesinde yaşam amacına yönelmiş, hür ve bağımsız bir kişilik oluşumundan bahseder.

Katılımcıların bu konudaki düşüncelerinden bazıları şu şekildedir;

“Ailemizde manevi değerler ve ibadet hiç yok. Ben de ne kadar karşı çıksam da yanlış bulsam da bu ortama ayak uyduruyorum” (E1).

“Evimizde kayınvalidem manevi değerleri önemsiyor namaz kılmak istiyor ama eşi izin vermiyor, hakaret ediyor” (E4).

Ekşi (2006), lise öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada İmam-Hatip Lisesi öğrencileri ile genel lise öğrencilerinin kişilik özelliklerini karşılaştırmış ve lise öğrencilerine göre daha dindar oldukları varsayılan İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin lise öğrencilerine göre daha sebatlı, uyum gösteren, oto-kontrol sahibi, düzenli ve başarıya kişilik özelliklerine sahip olduklarını tespit etmiştir. Kula (2001) tarafından yapılan araştırmada dindarlık ile kimlik sahibi olmanın cinsel kimliğe sahip olma alt başlığı arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Ebeveynin Teknoloji ve Kitle İletişim Araçlarının Etkisi Üzerindeki Kontrolü alt temasına ait görüş belirten katılımcıların yaklaşık %23 oranındadır.

Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı'nın “Türkiye’de Televizyon ve Aile Araştırması” bulguları, yetişkinlerin çocuklarının izlediği programlara ve vakitlerine müdahale etmediğini ortaya koymuştur. Ayrıca araştırma sonuçlarında, çocukların %82’sinin izledikleri programlara kendilerinin karar verdiği, % 31’inin gece saat 22.00’a kadar televizyon izlediği bulgusu elde edilmiştir (Batmaz ve Aksoy, 1995).

Karaca, Pekyaman ve Güney (2007), “Ebeveynlerin Televizyon Reklam İçeriklerinin Çocuklar Üzerindeki Etkilerini Etik Açıdan Algılamalarına Yönelik Bir Araştırma” adlı çalışmada 4-13 yaş çocuk sahibi anne babaların çoğunluğunun; reklamların çocukların hayal gücünü kısıtladığını, yaratıcılığını ve tüketim alışkanlıklarını olumsuz olarak etkilediğini, çocukları savurganlaştırdığını, sağlıksız beslenmeye teşvik ettiğini, marka bağımlılığına ve her gördüğü ürünü almaya teşvik ettiğini düşündüğünü ortaya koymuştur. Ebeveynlere göre reklam içerikleri çocukların ahlaki gelişimlerine olumsuz yansımaktadır. Bu yüzden çocukların izleyici kitlesi olarak hedef alındığı reklamların hazır-

lanmasında oldukça dikkatli ve hassas olunması gerekmektedir

Birçok araştırma sonuçlarında annelerin ve öğretmenlerin çoğunluğu çocuğunun izlediği çizgi filmlerdeki şiddeti ve karakterleri model aldığı, televizyonda gördüklerini taklit ettiğini belirtmiştir. Bu çocukların okul ortamında saldırgan davrandığı tespit edilmiştir (Reglin, 1996; Yıldırım, 2008; Türkkent, 2012). Bu çalışmalardan birinde annelerin haftada 21 saate yakın, babaların ise 22 saat televizyon izlediği tespit edilmiştir (Türkkent, 2012).

Katılımcı ebeveynlerimizin görüşlerinden örnek verilecek olursa; *“Çocuk terbiyesi medyaya bırakıldı. Onların neyi değerli kıldığı ailede değer oldu. İzledikleri ve muhatap oldukları etkiliyor. Değer kazanımı ve kontrolü ailenin elinden çıkmak üzere. Ben ne kadar vermeye çalışsam da o hırslı karakterleri örnek alıyor”* (E26).

Bulgulara göre ebeveynlerin büyük kısmı teknolojinin ve kitle iletişim araçlarının değer kazanımındaki etkisi üzerine görüş belirtmemiştir. Görüş belirtenlerin ise bu anlamda gerekli kontrolü sağlayamadıkları tespit edilmiştir. Çocuk televizyon izlerken anne babanın denetimi altında değilse, yetişkinlere yönelik hazırlanan programlara maruz kalabilmekte, zararlı mesajların etkisi altına girebilmektedir.

Rigel'in yaptığı bir çalışmada 5 çocuktan birinin televizyon karşısında yalnız kaldığı ortaya çıkmıştır. Bu durumda yani bir yetişkin olmadan televizyon mesajlarına maruz kalınması, televizyonun etkilerinin artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle televizyon kullanımında yetişkinlerin, bazı kurallar koyarak çocuğun bu kurallara uymasını sağlamaları gerekmektedir (Türkkent, 2012). Demirel, Yörük ve Özkan, (2012) tarafından yapılan çalışmaya göre Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından oluşturulan Güvenli İnternet (İnternet Filtresi) Hizmeti yoluyla çocukları ve gençleri internetin risklerinden tamamen korumak mümkün değildir. Çünkü ane babaların hepsi bu hizmetten haberdar değildir, haberdar olanlarda bu hizmeti kullanma konusunda istekli değildir.

Değer aktarımında Ebeveynin Çevresel Faktörlerin Etkisi Üzerindeki Kontrolü alt teması kapsamında dile getirilen bazı görüşlere (f=5) göre çevre değer aktarımında etkin bir faktördür.

Peker'e (2013) göre, çocukların düşünce, davranış ve tutumlarının gelişiminde aile ilişkileri dışında akran ilişkileri ve birçok çevresel fak-

törün etkisinden bahsetmek mümkündür. İçki, sigara, uyuşturucu gibi madde kullanımıyla tanıştıran, cinsel veya şiddet içerikleri olan yapımlar, kötü arkadaş çevresi, kontrolsüz sanal alem vb. bir çok faktör çocuklar için birer tuzaktır. Anne babaların bu konularda da sağlıklı ve olumlu örnek yaşantıları, çocukları bilgilendirmeleri ve takipleri oldukça önemlidir. Avcı (2010) tarafından yapılan araştırma bulgularına göre, okullarda meydana gelen şiddet olaylarının nedenleri arasında “kötü arkadaşlar ve çevrenin olumsuz etkileri” ilk sıralarda yer almaktadır.

“Çevre de çok önemli. Komşumuz madde bağımlısı mesela. Gece yarısı bağılıyor ediyor. Çocuklar görüyorlar, duyuyorlar. Bir şey yapamıyoruz” (E15).

Tema 7: Değerlerin Kazandırılmasında Ailenin Etkisi

Tablo 7: Ebeveynlerin Değerlerin Kazandırılmasında Ailenin Etkisine Dair Görüşler

Alt Temalar	Frekans
Ebeveynin Kişilik Özelliklerinin Etkisi	30
Ebeveyn Ruh Sağlığının Etkisi	18
Aile Yapısının ve Akraba İlişkilerinin Etkisi	15
Ebeveyn Çocuk ilişkisinin ve Uyumunun Etkisi	13
Ebeveynin Çalışma Hayatının Etkisi	12
Ailenin Ekonomik Durumunun Etkisi	11
Ebeveynlerin Geçmiş Yaşantıları ve Kültürün Etkisi	9
Ebeveynin Zararlı Alışkanlıklarının Etkisi	8

Ailenin değer kazanımında etkisi ile alakalı temada birçok unsurun öne çıktığı görülmektedir. *Ebeveynin kişilik özelliği, ruh sağlığı, aile yapısı ve akrabalık ilişkileri, çocuğun özellikleri, ebeveynin çalışma hayatı, ailenin ekonomik durumu, ebeveynlerin geçmiş yaşantıları ve kültürü ile ebeveynin zararlı alışkanlıkları* bunlardandır.

Görüşmecilerin tamamı, değer aktarımında ve kazanımında *anne ve babanın kişilik özelliklerinin etkisi* olduğunu düşünmektedir. Dikkat çekici olan ise, katılımcıların büyük bir kısmı kendi kişilik özelliklerinin ve/veya eşinin kişilik özelliklerinin değer aktarımında genellikle olumsuz etkileri olduğunu dile getirmeleridir. Katılımcılar kendilerinde veya eşlerinde genellikle sinirlilik, saldırganlık, güven problemi yaşama, takıntılı olmak, içe dönüklük, deneyime açık olmamak, sert ve katı olmak, babanın pasif annenin ise otoriter ve karar verici olması, ilgisiz ve

sorumsuz davranmak gibi özellikler olduğunu, bu durumda çocuk terbiyesine olumsuz yansıdığı yönünde görüş belirtmişlerdir.

“Eşim çok sessiz. O kavga etmez. Karışmaz. O yüzden evde ben otorite olmak zorundayım. Sevgimi belli edemiyorum. Gösteremiyorum. Kişilik yapım böyle” (E3).

Yapılan birçok araştırma, cezaların şekli ile ahlaki gelişim arasında ileri düzeyde bir ilişki olduğunu (Yavuzer, 2005; Kerschensteiner, 1954; Brandt, 1996; Akt: Oruç, 2010), çocukların maruz kaldığı cezalar sonucunda iç denetimlerinin yani vicdani gelişimlerinin olumsuz etkilendiğini ve zayıf kaldığını ortaya koymuştur (Allinsmith 1960, Aronfreed 1961, Hoffman ve Salztein 1967 Akt: Peker 2013 ve Aydın 1997). Bulgulara göre, benlik değerini azaltan ve ahlaki yargıları zayıflatan bu tür cezalara maruz kalan çocukların öfkeli ve saldırgan olmaya meyilli oldukları görülmektedir.

“Katı ve disiplinliyim. Son bir yıldır elim kalkıyor. Geçen gün şiddetli bir tokat attım. Tükürdü tahammül edemedim. Doğru mu yanlış mı bilmiyorum. Saygısızlık olduğu için fevrileştim” (E25).

İlişkilerinde sıcak, ilgili, açıklayıcı akıl yürütmelerde bulunan, ahlaki olarak olumlu model olan ve çocuklarına da bu yönde imkan sunan ebeveynlerin çocuklarında ahlaki gelişim düzeyi yüksektir. İçsel motivasyon geliştiren çocukların farklı durumlarda da ahlaklı davranmaları beklenir (Kumru ve Öztürk, 2012).

“Ev ortamı benden dolayı çok gergin. Huzursuz. Çocuklarla aram hiç iyi değil. Eşim de sakin olmamı, sabırlı olmamı istiyor. Hata yapan babam da olsa sabredemiyorum. Kendimi tutamıyorum. Susmak gerekse de susamıyorum. Çok sinirliyim” (E12).

Katılımcılar değer aktarımında ailenin etkisi ile ilgili düşüncelerinde ebeveynlerin ruh sağlığının önemi üzerinde durmuşlardır (%60). Genel algı ise ebeveyn olarak ruhen kendilerini ve /veya eşlerini sağlıklı buldukları ve bunun çocuklara değer aktarımında olumsuz etkisi olduğu yönündedir. Ebeveyn çalışma grubunda psikolojik destek alanlar olduğu gibi önemli sayıda ihtiyaç hissettiği halde uzmana gitmeyen veya gerekli tedaviyi sürdürmeyenler de mevcuttur.

Araştırma bulguları, ruhsal bozukluk gösteren ebeveynlerin özellikle aile içinde çatışmalı ve bozuk ilişkiler geliştirdikleri ve strese yatkın olduklarını ortaya koymaktadır (Whaley ve ark. 1999, Goodman ve

Gotlib 1999, Hammen ve ark. 2003; Akt: Öç ve ark. 2009). Ateş (2014) tarafından yapılan “*Davranım Bozukluğu Tanısı Alan Ergenlerin Ebeveynlerinde Psikopatolojik Özellikler ve Cinsiyetlerine Göre Karşılaştırılması*” adlı çalışmaya göre, anne babanın depresifliğinin çocukta sorunlu davranışları artırıcı risk faktörleri arasındadır. Ebeveynlerdeki bu olumsuz duygu durumları ve yansımaları çocukların davranışlarına rol model olmakta, aynı zamanda değer eğitiminde gerekli tahammül ve çabanın gösterilmesini zorlaştırmaktadır

Katılımcılarımızın bu konudaki görüşlerindenbiri şu şekildedir;

“Ailemizde değer kazandırmak için anne-babanın psikolojik durumu müsait değil” (E2).

Yapılan çalışmalar, duygusal bozukluk gösteren annelerin çocuklarında diğer çocuklara nazaran sosyal ilişkilerinde ve yeni durumlarda daha fazla uyum problemleri gösterdiklerine rastlanmaktadır. Ayrıca bu çocukların ilişkilerinde agresif davranışlar ve olumsuz huylar sergiledikleri gözlenmiştir (Kohen, 1989).

“Halsiz oluyorum. Depresyodayım. Mutsuz ve yalnızım. Eşim evde düzen ve tertip istiyor. Bazen iş yapamıyorum.. Ev ortamımızda çatışmalar oluyor. Bağırınca kızım bağırmanın diyor. Çok korkuları var. Geceleri bile kalkıp sürekli ağlıyor” (E16).

Çalışmamızdaki yer alan ebeveynlerin çoğunluğu, ruh hallerinin daha çok depresif, mutsuz, kaygılı olduklarına dair görüş belirtmişlerdir. Gözlemler de bunu desteklemektedir. Aynı zamanda çağın sorunu olan bu buhranlı durum günümüz insanının önemli bir kısmını da temsil edebilecek örnekliktedir.

Ruhen kendilerini sağlıklı ve huzurlu hissetmeyen ebeveynlerin rollerini ve sorumluluklarını yerine getirmede zorlanacağı kesindir. Ünlü filozof Kindi “Üzüntüden Kurtulmanın Yolları” adlı eserinde, insanların üzüntüden kurtulmasının ve mutlu olmasının, sürekliliği olmayan şeylerin peşinden koşmamaktan geçtiğini söyler. O’na göre insanın bu dünyada her şeyin istediği gibi olmasını umması ve hiç olumsuz değişimler yaşamamayı beklemesi gerçekçi değildir. Bu yüzden insan kalıcı değerlerin peşinden koşmalıdır (Kindi, 1998; Akt: Dilmaç, 2015).

Ruh sağlığı üzerinde kişinin hayatının merkezine neyi koyduğu önemlidir. Özdemir ve Koruklu (2011), üniversite öğrencileri ile yaptığı

çalışmada üniversite öğrencilerinde değerler ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma bulgularına göre geleneksellik değeri dışındaki bütün değer yönelimleri (güç, başarı, hazcılık, uyarılım, öz yönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik, uyma, güvenlik) ile mutluluk arasında anlamlı ilişki vardır. Bulgular araştırmaya katılan gençlerin hazcılık, evrenselcilik ve iyilikseverlik değerleri ile mutluluk arasında pozitif ve güçlü bir ilişki vardır(Akt: Seki, 2014).

Ebeveynlerden bazıları (f=15), *aile yapısının* değer aktarımında önemli bir etken olduğunu düşünmektedir. Bu kategoride görüş belirtenlerin genel algısı boşanma, ayrı yaşamak zorunda kalma veya diğer sebeplerden dolayı tek ebeveynli aile yapısında, geniş aile yapısında ve müdahaleci akraba ilişkilerinde değer aktarımının zorlaştığı yönündedir.

Türkiyede yapılan bir çalışma ise geniş ailelerde sağlanan duygusal ve araçsal desteğin annelerin katı ve cezalandırıcı tutumlarını azaltarak, ebeveynliğini desteklediğini ortaya koymuştur (Güroğlu, 2010; Akt: Baydar, Akçınar ve İmer, 2012). Bu sonuçlar çalışma bulgularımızla örtüşmemektedir.

Arpacı ve Bekar (2013) tarafından yapılan çalışmaya göre, küçük yaş grubunda olan çocukların evdeki yaşlılara daha olumlu bir yaklaşım içinde oldukları, büyüdükçe bu yaklaşımın daha olumsuz olduğu tespit edilmiştir.

Çocuklar ile büyük ebeveynlerin sağlıklı iletişim kurmalarında anne-baba dengeleyici unsur olmalıdır. Ailede, çocuk-anne-baba-büyük ebeveynler arasında karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı bu yaklaşımın çocuğun değer kazanımına olumlu yansımaları kaçınılmazdır. Çalışma kapsamındaki görüşmeler sırasında önemli sayıda geniş aile örneği ve müdahaleci akraba ilişkileri ile karşılaşmıştır. Özellikle anne katılımcılar değer aktarımında aşırı müdahaleci olmaları ya da diğer olumsuz davranış ve tutumları gibi nedenlerden dolayı büyük ebeveynler ile ilgili rahatsızlıklarını ifade etmektedir;

"Büyükler çok doyumsuz alıştırdılar. Ben yok dediğimde onlar yapıyor. Büyükler evdeki otoritemi kaybetti. Ayrıca kayınvalidekler oğlumun kardeşi doğunca onu sürekli pof pofladılar, seni daha çok seviyoruz filan diye"(E23).

İstisnai bazı görüşler geniş ailenin hem olumlu hem olumsuz etkileri olduğu yönündedir;

"Geniş aile olmanın zararları da var faydaları da. Ben çocuğuma kızdığımında

koşup onlara sığmıyor. Bunun yanında eşimle çok çatışmalı bir ilişkimiz var. Şiddet var. Büyüklelerin o zaman faydası oluyor, araya giriyorlar'' (E9).

Ebeveyn eksikliğinin de değer aktarımında rolü olduğu yönünde görüş belirten katılımcılarımız olmuştur. Araştırmalar biyolojik babanın yoksunluğunda çocuğun dışa vurum davranış sorunlarını artırdığını ortaya koymaktadır (Ateş, 2014). Engin 2015, tarafından yapılan çalışmada "ebeveynlerin medeni durumlarına göre davranış sorunları incelenmiş, dul (eşi ölmüş) ebeveyne sahip çocuk ve ergenlerin evli ebeveyne sahip çocuk ve ergenlere göre sosyal içe kapanıklık, depresyon, düşünce sorunları, kurallara karşı gelme, şiddet ve saldırganlığa meyilli olma, dışa yönelim ve toplam problem puanlarında anlamlı düzeyde yükselme olduğu" görülmüştür.

"Mesela öğrencilerimde sorunlu çocuklara baktığımda genelde ya ayrı anne baba çocukları ya da ebeveyn yok. Veya yıllar sonra geç kazanılmış çocuklar. Ebeveyn eksikliği rol eksikliğine sebep oluyor. Ben değer kazanımında aile etkisi yüzde yüz elli diyorum'' (E13).

Bununla birlikte bir katılımcı anne ise tüm bu görüşlerden farklı olarak, tek ebeveynliğin değer aktarımında olumsuz değil olumlu etkileri olduğu görüşündedir.

"Bence tek ebeveynli ortamda değer kazandırma daha kolay. Sadece annem biraz devreye giriyor onun dışında yetiştirirken çok müdahale eden olmuyor'' (E25).

Yaptığımız görüşmelerin bir kısmında (f=13), değer kazanımında ebeveyn çocuk ilişkisinin ve uyumunun değer aktarımında etkili olduğu dile getirilmiştir. Annenin kişisel özellikleri ile çocuğun kişisel özelliklerinin (cinsiyeti, sağlığı, mizacı vb.) ebeveyn davranışlarını etkilediği yönünde sonuçlar ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Fakat Türkiye'de bu çalışmalar oldukça kısıtlıdır (Baydar, Akçınar ve İmer, 2012).

Çalışmalardan elde edilen bulgular, çocukların bilişlerinin anlayış durumlarını etkilerken; mizaçlarının ise anne baba tutumuyla etkileşime girerek, anne babanın onlara nasıl tepki vereceğini ve disiplin sağlayacağını etkilediğini söylemektedir (Kumru ve Öztürk, 2012). Çevrenin ve ailenin çocuğun gelişimi üzerindeki etkisi, onların çocuğun kapasite ve davranış tarzıyla olan uyumunu belirler (Temperament and Development 1977; Akt: Kohen, 1989). Çocuk-ebeveyn uyumu, çocuğun

olumlu benlik algısını geliştirmesini kolaylaştırıcı bir unsurdur (Turecki ve Tonner, 2012). Kohen (1989) de, New York Boylamsal Çalışmasında da elde edilen verilerin çocukların mizaç özelliklerinin ebeveyn tutum ve davranışlarına farklı biçimlerde etkisi olduğunu ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda katılımcı görüşlerden bir kaçıını aktaracak olursak;

“Çocuğum çok zor ve inatçı. Baş edemiyorum. Sevecen olmalıyım olamıyorum, sabredemiyorum. Tahammülüm kalmadı” (E2).

Katılımcılardan bir kısmı (f=12), *anne ve babanın çalışma hayatının aile ortamına ve değer aktarımına etkisi* olduğunu düşünmektedir.

Engin (2014) tarafından yapılan çalışma bulgularına göre annenin ev kadınlığını reddetme tutumu, çocuk ve ergenlerin davranış sorunları yaşamasında rol oynayan önemli faktörlerdendir. Bu davranış sorunları anksiyete, depresyon, sosyal içe dönüklük, somatik yakınmalar, sosyal sorunlar, düşünce sorunları, kurallara karşı gelme davranışı, saldırgan davranışlar ve okul başarısızlığı olarak ele alınmaktadır. Çalışmamızdaki ebeveynlerin tamamına yakını annelerden oluşmakta ve çoğunlukla (%73) çalışmamaktadır. Çalışmayan anne ebeveynlerden bazı anneler ise iş hayatı içerisinde olmama ve ev hanımlığından dolayı memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir. İşe yaramadıkları hissiyatı, rutin ev işlerinin sıkıcılığı, sosyalleşememe, ailenin ekonomisine katkı sağlayamama gibi nedenler

“Bir dönem işimden ayrılınca çok üzüldüm ve Kadire ilgi ve sevgi eksikliği yaşattım. Çok sosyalken birden eve kapanmak çok zor geldi bana. Eşim de ilgisiz olduğu için Kadir problem yaşıyor bence. İşinden dolayı çok stresli. Ben açığı kapatmak istiyorum. Ama yetişemiyorum” (E23).

Alanla ilgili farklı çalışmalar dikkate alındığında annenin çalışma hayatının ebeveynliği üzerine etkisine dair sonuçlar birbiri ile tutarlı değerdir. Bu annenin ekonomik durumu, çalışma nedeni ve şartları, çalışma döneminin çocuğun hangi dönemine rastladığı ve işinin özellikleri gibi birçok faktörden etkilenmektedir (Baytar, Akçınar ve İmer, 2012; Özensel, 2004).

Katılımcı grubumuzun %27’si çalışmaktadır. Bu anneler ise çalışma hayatı içinde olanlarının değer aktarımında olumsuzluklara yol açtığını ifade etmiştir. Tahiroğlu ve Aktepe’ye (2015) göre, çocuğun eşitlik, yaşama saygı, özgürlük, adalet, dürüstlük, iyiyi arayış, işbirliği,

özgüven, hoşgörü, duyarlılık ve sorumluluk gibi değerleri kazanmasında verilen eğitim, çevresel faktörler, ailenin eğitim durumu yanında ailenin çalışma hayatı ve ekonomik durumunu da etkiler.

İş ve aile arasındaki dengeyi inceleyen bir çalışmada, çalışma hayatındaki yorgunlukların, problemlerin ve aşırı yüklerin annelerin ebeveynlik rolü üzerinde etkili olduğu; çocuklarına karşı daha kontrolcü yaklaşımları, anlayış ve duyarlılıklarının ise azaldığı tespit edilmiştir. Bu annelerin psikolojik olarak kendilerini iyi hissetmedikleri ve bu durumun ise ebeveynlik davranışlarına yansıtıldığı görülmektedir (Erder, 2010; Akt: Baydar, Akçınar, İmer, 2012).

“Bizim aile değer kazandırma işlevini yerine getirmiyor. Çünkü özellikle ben çok gerginim. Hep bağıriyorum. Çalışıyorum ve çocuklara yetişemiyorum” (E3).

Çoğunluğunun anne ebeveyn olduğu katılımcılarımız eşlerinin iş hayatlarının ev ortamına ve çocuk terbiyesine olumsuz yansımaları olduğunu düşünmektedir. Stresli ve yoğun iş ortamının, kredi yoluyla borçlanmaların çalışma hayatındaki zorlukları artırdığı dile getirilmektedir. Ayrıca çalışma hayatının olumsuzluklarına çoğu zaman başka yetersizliklerin ve sorunların eşlik ettiği görülmektedir. Bir anne katılımcımız bu durumu şu şekilde özetliyor;

“Eşim çok stresli. Çok gergin bir aile ortamımız var. Sürekli kavga ediyoruz. Eşim işsiz. İşi varken de sorunlarımız vardı. Ama şimdi daha stresli” (E9) .

Ailenin ekonomik durumunun değer aktarımına etkisine dair görüşler mevcuttur (f=11). Bulgulara göre ebeveyn algısına göre, ekonomik şartlar değer kazanımında etilidir.

Düşük sosyoekonomik düzeydeki ailelerde çocukların daha çok agresif yetişkin rol modellerine maruz kaldıkları, ailede stres faktörlerin yüksek oluşu ve agresif davranışların kabulüne yönelik değerlerin varlığının dolaylı olarak davranım bozukluğu gelişimini etkilediği tespit edilmiştir (Ateş, 2014). Ayrıca araştırma bulgularına göre, ailelerin gelir düzeyi düştükçe çocukların şiddete uğrama oranları yükselmektedir (Ayan, 2007; Cengiz, 2008; Koç, 2009).

Çalışmamızdaki katılımcılardan 5’i (%16.6) düşük gelir düzeyinde, 24’ü (%80) orta gelir düzeyinde, 1’i ise (%3.3) yüksek gelir düzeyinde olduğunu belirtmiştir. Orta gelir düzeyi çoğunluktadır.

Katılımcılarımızın ekonomik şartların doğrudan ya da dolaylı etkisi olabildiğini dile getiren bazı görüşlerini aktaracak olursak;

“Maddi sıkıntılarımız var. Eşim bu yüzden çok gergin ve stresli. Aile ortamımız huzursuz. Bu da çocuğumuza olumsuz yansıyor. Eşim sırf kızımız için en iyisi olsun istiyor. Gücümüzü aşan harcamalar yapıyor onun için” (E18).

Görüşme bulgularından (f=9), *anne-baba veya evdeki büyük ebeveynlerin yetiştikleri aile ortamının, geçmiş yaşantılarının ve kültürün çocuğa değer aktarımında etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Bilindiği üzere insanların kültürleri çevresel faktörlere göre şekillenir ve kişiler kültüre uygun davranarak kültürün biçimlendirdiği kişi olurlar* (Arabacı ve Akgül 2013). Eşlerin toplumsal ve kültürel değerlerinin farklı olması ise ilişkilerde çatışmaya sebep olabilir. Eşlerden birinin değerli ve önemli bulduğunu diğer eş değersiz ve önemsiz görebilir (Bakırcıoğlu, 2002).

Katılımcılarımız bu alt tema başlığı altında ifade edilen faktörlerin eş uyumlarını olumsuz etkilediği ve bu durumun değer aktarımında etkin olduğu görüşündedirler. Yılmaz (2001), *“Eşler arasındaki uyum: Kuramsal yaklaşımlar ve görgül çalışmalar”* adlı araştırmasında ilgili çalışmaların bulgularına göre, çocukların anne-babaları arasındaki uyuma ilişkin algıları artıkça kendi benliklerini değerlendirmeleri de artmakta aksi durumda ise azalmaktadır.

Katılımcılarımız da bu ve benzeri durumların değer aktarımına yansımalarına dair çeşitli görüşler aktarmıştır;

“Eşim baba görmemiş, kültürümüz farklı. Çok zor şeyler yaşamış. Baba disiplini almamış. Bu yüzden ona göre babalık çalışmak ve ev geçindirmekten ibaret” (E15).

Bazı ebeveyn ve aile yakınlarının geçmiş yaşantıları da aile ortamına ve çocuk yetiştirmeye etki etmektedir. Bu görüşmelerle alakalı aşağıdaki örnekler verilebilir;

“İlk evliliğimden olan büyük oğlumla çok sorunlar yaşadık. Çok dövdüm. Geçen öyle dövdüm ki tüm bedeni mosmor oldu. Aynı babası. Çok pis çok dağınık, sorumsuz. İnadına yapıyor sanki. Bakınca babasını görüyorum sanki nefret ediyorum o adamdan. Tüm yaşadıklarım aklıma geliyor. Kızım bunların içinde büyüdü. Etkilendi ondan böyle huysuzlukları var bence. O da abisine pasaklı diyor mesela. Abi ile olan sorunlarımız ve abi onu kötü etkiledi bence. Abi ile olan çatışmaları hatırlayacak ilerde ben de çocukluğumdaki kavgaları hatırlıyorum hala” (E30).

Katılımcı ebeveynlerimizden bir kısmı (f=8) *aile ortamlarında zararlı alışkanlıkların* (içki, kumar, madde bağımlılığı gibi) olduğunu ifade etmiştir ve önemli bir kısmı bu alışkanlıkların değer kazanımında olumsuz etkilerinden bahsetmiştir.

Alkol, uyuşturucu ve madde bağımlısı kişilerin genelde huzursuz, hoşnutsuz bir ruh haline sahip, hayatın zorlukları karşısında zayıf ve uyumsuz davranan, doyumsuz, kaygılı, özgüven problemi olan kişiler olduğu dikkat çekmektedir (Peker, 2013). Avcı (2010) tarafından yapılan çalışmada, anne ve babası alkol kullanan öğrencilerin ahlaki tutum düzeylerinin diğerlerine oranla daha düşük olduğu görülürken, bu öğrencilerin alkol kullanmayanlara oranla okulda daha fazla şiddet eyleminde bulunduğu tespit edilmiştir.

Buğdaycı (2008) tarafından “Üniversite Öğrencilerinin Sigara Alkol ve Madde Kullanımı ve Madde Kullanımını Etkileyen Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Süreçler” adlı yüksek lisans tezinde ise annenin veya babanın alkol kullanması ile öğrencinin alkol kullanması arasındaki ilişki araştırılmıştır. Sonuçlara göre, annesi alkol kullanan öğrencilerin %87,9’unun alkol kullandığı, babası alkol kullanan öğrencilerin %59,9’unun da alkol kullandığı tespit edilmiştir

“Eşim yaşadıklarından dolayı babasını suçluyor. Babası o çocukken alkol ve kumar işlerine onu gönderirmiş. O yüzden eşim içse dahi çocuklara fark ettirmez. Ara ara alıyordu artırır diye korkuyorum” (E29) şeklinde görüş belirtmiştir.

“Eşim ve kayınpederim alkol kullanır. Karşılıklı oturup içerler. Ayrıca eşim madde bağımlısı. Oğlum bu ortamda büyüyor” (E1).

Diğer katılımcılardan farklı olarak bir katılımcı (E17) ise, evde alkol kullanıldığını fakat bunun çocuğu için bir olumsuzluk olmayacağını düşündüğünü bildirmiştir;

“Babamın her akşam bir kadeh keyif içkisi olur. Bize hiç zararı yoktur. Annem yanımızda cami var çarpılacağız senin yüzünden der. Oğlum bence pek etkilenmez. Bilmem onunla bunu hiç konuşmadık. Babam içince zarar vermez zaten. Bence pek problem değil.”

EXTENDED ABSTRACT

Views of Parents That Have Children With Adaptation and Behavior Problems About Values

*

Figen Ezgin - Bülent Dilmaç

Ministry of National Education / Nevmettin Erbakan University

In this study, a qualitative research method was used to investigate parents' perceptions of adaptation and behavior problems seen in children, behavior, and ways of coping with them. The qualitative research method offers the opportunity to collect detailed and detailed data, to present the current situation and to learn directly about the individual perception, experiences and perspectives. In this research, phenomenological (phenomenological) research design is used. Phenomenological research design allows us to recognize phenomena that we encounter in various forms in everyday life more closely and to understand its meaning. Phenomenology dealt with the facts that we are aware but we do not have detailed and in-depth knowledge about them. This research focuses on the understanding of the values of parents. For this reason, it can be said that the most appropriate pattern for research is the phenomenology design. Data obtained through participant analysis and subjected to qualitative content analysis were enriched with individual interviews.

The study group's sampling method for purposeful sampling was determined by sampling technique. The purposeful sampling method is based on the understanding of the study of all situations that meet a set of specified criteria. These criteria can be created by the researcher or the previously prepared criteria list can be used. It is based on the fact that the participant in the study is the parent (mother or father), the child is between 5-11 years of age and is in pre-school education or primary education and at least one compliance or behavioral problem has been observed by the relevant field specialist. 30 volunteers who meet these criteria constitute the sample group of parental researchers. For the selec-

tion of the study group, the guidance services of the pre-primary and primary education institutions where the children continued education were provided and information was given about the study and the necessary support was requested. With the completion of the required institutional approvals and other procedures, interviews were conducted with voluntary mothers or fathers, guided by the guidance service and meeting the criteria. However, the majority of our research sample is made up of mothers.

The situation in which children are experiencing compliance and behavior problems has been determined by interviewing school guidance services. Among these children are children who are diagnosed and supported and treated in the clinical setting, as well as children who are followed up and supported by a psychologist or school guidance service. Mainly in girls and boys aged between 5 and 11; agitation, speech disorders, various anxieties and anxieties, sleeping, sleeping, sleeping, aggression, fighting, finger sucking, hair pulling, depression, insomnia, hyperactivity and lack of attention, eating problems, lowering and fecal incontinence, impairment, academic failure, nonconformity, and so on. It is observed that a few problems accompany the majority of children. It is also important that these problems continue for a long time.

Twenty-nine (96.6%) of the parents who participated in the study were mothers and 1 (3.4%) were fathers. The age ranges were as follows: 1 person (3.4%) between the ages of 25-30, 15 persons (50%) between the ages of 31-35, 8 persons (26,6%) between the ages of 36-40, 41-45 and those who are in the age range are around 6 (20%). Among the participants, 5 (16.6%) had low income, 24 (80%) were middle income, and 1 (3.3%) were high income level. The middle income level is the majority. Eight of the parents (26.6%) were primary school-middle school, 14 (46.6%) were high school and 8 (26.6%) were university graduates. 22 participants (73.3%) did not work and 8 people (26.6%) were employees. The number not working is the majority.

An inductive pathway was used in the study and the data were analyzed manually. All the data recorded in the study were first written to the article on a regular basis and without any modification. From the beginning to the end of the procession, lecturers and researchers, who

have knowledge about qualitative work, have been in contact. The sub-themes they represent by reading each statement that creates data for the study are noted on their sides. These codes have been read through several times. Subsequently, each participant's code was assembled in the relevant sub-theme and ultimately the main themes were created to cover and represent the codes in the most accurate way. The tables expressing the sub-theme and the theme were prepared and the participant opinions of the sub-theme were directly quoted. Validity in qualitative research means that the researcher's research is as unbiased as possible, as it is. It is important to give a direct citation from the views of the participants and to explain the results by going out of these views.

Kaynakça/References

- Adler, A. (2014). *Çocuk eğitimi*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akkoyunlu, B. ve Tuğrul, B. (2002). Okulöncesi çocukların ev yaşantısındaki teknolojik etkileşimlerin bilgisayar okuryazarlığı becerileri üzerindeki etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 12-21.
- Aktay, A. (2008). *Yönetici ve öğretmenlerin değer tercihleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Arabacı, İ. B. ve Akgül, T. (2013). Elazığ ilinde uygulanan etkinlik temelli değer öğretimi uygulamalarının değerlendirilmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 7-31.
- Arpacı, F. ve Bekar, A. (2013). Çocukların büyük ebeveynleri ile etkileşimlerine ilişkin görüşleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 11-29.
- Ateş, S. (2014). *Davranım bozukluğu tanısı alan ergenlerin ebeveynlerinde psikopatolojik özellikler ve cinsiyetlerine göre karşılaştırılması*. Tıpta Uzmanlık Tezi. İstanbul Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Has. Eğt. ve Arş. Hastanesi, İstanbul.
- Avcı, A. (2010). Aile yapısı ve atmosferinin okul şiddetine etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(10), 7-52.

- Ayan, S. (2007). *Aile içinde çocuğa yönelik şiddet (Sivas ilköğretim ikinci kademe öğrencileri üzerine bir inceleme)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Aydın, B. (1997). *Çocuk ve ergen psikolojisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Vakfı.
- Aydın, M. (2011). Değerler işlevleri ve ahlak. *Eğitime Bakış Dergisi*, 7(19), 39-45.
- Bakırcıoğlu, R. (2002). *Çocuk ruh sağlığı ve uyum bozuklukları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Balat, G. U., Beceren, B. Ö. ve Özdemir, A. A. (2011). The evaluation of parents' views related to helpin pre-school children gain some universal values. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 15, 908-912.
- Batmaz, V., ve Aksoy, A. (1995). *Türkiye'de televizyon ve aile:(Elektronik Hane);(Aralık 1993-Aralık 1994)*. Ankara: TC Basbakanlık Aile Araştırma Kurumu
- Baydar, N., Akçınar, B. ve İmer, N., (2012). *Kültür ve ana-babalık: kuram ve uygulama çikarsamaları*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Baysal, N. Z. (2009). Demokrasi eğitimi için karar verme modelinin kullanılması: İlköğretim üçüncü sınıf hayat bilgisi dersi örnekleme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(1), 53-84.
- Beck, A. T. (1976). *Cognitive therapy and the emotional disorders*. New York: International Universities Press.
- Bilgin, M. (2001). Üniversite Öğrencilerinin Değerlerinin ve Fonksiyonel Olmayan Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İrdelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(8).
- Bolay, S. H. (2007). Aşkın değerler buhranı. R. Kaymakcan ve digerleri (Edt.), *Değerler ve eğitimi uluslararası sempozyumu* içinde (sf. 55-69).
- Bozgeyikli, H. (2010). The relationship between high school students' psychological needs and human value perceptions, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 9, 1798-1804.
- Buğdaycı, G. (2008). *Üniversite öğrencilerinin sigara alkol ve madde kullanımını etkileyen sosyal kültürel ve ekonomik süreçler*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

- Burroughs, J. E. ve Rindfleisch, A. (2002). Materialism and well-being: a conflicting values perspective. *Journal of Consumer Research*, 29, 348-370.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. Ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri. Pegem Atıf İndeksi*, 1-360.
- Campbell, S. B. (1994). *Hard to Manage Preschool boys: Externalizing Behavior, social Competence and Family Context at Two Year Follow up*. *Journal of Child Psychology*, 22, 147- 166.
- Cengiz, M. (2008). *Çocukların aile içi şiddete uğramasına neden olan sosyo-ekonomik faktörler*. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Cüceloğlu, D. (2006). *İçimizdeki biz "Kalite Bilincinin Temeli"*. İstanbul: Sistem .
- Çoşkun, Y. ve Yıldırım, A. (2009). Üniversite öğrencilerinin değer düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 311-328.
- Çakaloz, B., Akay, A. P., ve Günay, T. (2007). Karşıt olma karşı gelme bozukluğunun eşlik ettiği ve etmediği dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu tanımlı çocukların davranışsal sorunlar, ders başarıları ve akran ilişkileri açısından değerlendirilmesi. *Yeni Symposium*, 45, 84-92.
- Çakmaklı, K.(2009). *100 soruda çocuk, ergen ve aile*. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Çalık, D. (2002). *İlköğretim okullarında demokrasi eğitimi üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Dadds, M. R, Sanders, M. R., Morrison, M. ve Rebgetz, M.(1992). Childhood depression and conduct disorder: II. an analysis of family interaction patterns in the home. *J Abnorm Psychol*, 101(3), 505-513.
- Demir, M. (2010). *Değerler eğitimi uluslararası konferans bildirileri*. İstanbul: Damla Yayınevi.
- Demirel, M., Yörük, M., ve Özkan, O. (2012). Çocuklar için güvenli internet: güvenli internet hizmeti ve ebeveyn görüşleri üzerine bir araştırma-safe internet for children: a study on safe internet ser-

- vice and parental views. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 54-68.
- Deniz, M. E. (2011). *Erken çocukluk döneminde gelişim*. Ankara: Ertem Basım.
- Dilmaç, B. (1999). *İlköğretim öğrencilerine insani değerler eğitimi verilmesi ve ahlaki olgunluk ölçeği ile eğitimin sınılanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Dilmaç, B. (2007). *Fen lisesi öğrencilerine insani değerler eğitiminin verilmesi ve insani değerler ölçeği ile sınılanması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya
- Dilmaç, B. (2012). *İnsanca değerler eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dilmaç B. ve Şimşir Z. (2016). Ailede Değerler Eğitimi. B. Dilmaç, H. H. Bircan (Edt.). *Değerler Bilançosu Sarı Kitap* içinde. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Dilmaç, B. ve Ulusoy, K. (2016). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi
- Donovan, J., Jessorr, R., Costa, F.M (1991). Adolescent health behavior and conventionality unconventionality: an extension of problem-behavior theory. *Health Psychology*, 10, 52-61.
- Dönmezer, İ. (1999). *Ailede iletişim ve etkileşim: sağlıklı insan, sağlıklı aile*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Ekşi, H. (2006), Din eğitimi gençlik ve kişilik. Hayati Hökelekli (Ed.), *Gençlik din ve değerler eğitimi içinde* (ss.181-216). İstanbul Merkezi Yayınları.
- Elder, G.H., Liker, L.K., Cross, C.E (1984). Parent-child behavior in the great depression: life course and intergenerational influences. *Life Span Development and Behavior*, 6, 109-158.
- Engin, E. C. (2015). *Bir aile hekimliği bölgesinde kayıtlı 6-18 yaş arası çocuk ve ergenlerde görülen davranış ve uyum problemlerinin; bu çocuk ve ergenlerin ailelerinin demografik özellikleri, tutum ve davranışlarıyla olan ilişkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Erdem, A. R. (2003). Üniversite kültüründe önemli bir unsur: Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 55-72.

- Erder, G. (2010). *Work Family Conflict and Children's Externalizing and Internalizing Problems: The Mediating Role of Parenting*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi, İstanbul.
- Eroğlu, S.E., Işıklar, A. ve Bozgeyikli, H. (2006). Research of university students academic emotions regarding some variables: selçuk university faculty of education sample, *Georgian Electronic Scientific Journal: Education Science and Psychology*, 2(9), 33-42.
- Esmer, Y. (1998). *Ahlaki değerler ve toplumsal değişme*. T. B. Akademisi içinde, *Türkiye'de Bunalım ve Demokratik Çıkış Yolları* (s. 423). Ankara: TÜBİTAK
- Garner, H.E., Stein, J.A (1998). Values and the family. *Youth and Society*, 30(1). 89-121.
- Goodman SH, Gotlib IH (1999). Risk for psychopathology in the children of depressed mothers: a developmental model for understanding mechanisms of transmission. *Psychol Rev*, 106(3), 458-490.
- Gordon, T. (2010). *Etkili ana-baba eğitimi*. Tekin, D., Özkan, N.(Çev). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Gökçek, B. S. (2007). *5-6 yaş çocukları için hazırlanan karakter eğitimi programının etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara üniversitesi, İstanbul.
- Gömleksiz, M. N., Kan, Ü. A. ve Cüro, E. (2010). İlköğretimde demokrasi eğitimine bir örnek: okul öğrenci meclisleri (Elazığ İli Örneği). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 123-146.
- Güler, G., Sungur, M. A. ve Kütük, M. Ö. (2017). *Suçta sürüklenen çocukların klinik ve sosyodemografik özelliklerinin değerlendirilmesi*. Adli Tıp Bülteni.
- Güngör, E. (1998). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Gürcan, A. (2010). *Değerler eğitimi uluslararası konferans bildirileri*, Meb. İstanbul: Yayınevi. Damla
- Güroğlu, İ. (2012). *Can the support networks help mothers with high levels of depressive symptoms*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi, İstanbul.
- Habermas, J., ve Siebeneichler, F. B. (2003). *Direito e democracia: entre facticidade e validad*. Rio de Janeiro: Tempo Brasileiro.

- Haktanır, G., ve Baran, G. (1998). Gençlerin benlik saygısı düzeyleri ile anne baba tutumlarını algılamalarının incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 5(3), 134-141.
- Hammen C, Shih J, Altman T ve ark. (2003). Interpersonal impairment and the prediction of depressive symptoms in adolescent children of depressed and nondepressed mothers. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 42(5), 571-577.
- Hökelekli, H. (2011). *Ailede, okulda, toplumda değerler psikolojisi ve eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İskender, M., Akgül, Ö. ve Gülşah, T. U. R. A. (2016). Ruh sağlığı uzman ve öğrencilerinin kişisel değerlerinin hayat amaçları ve dindarlık eğilimleriyle ilişkisi. *değerler Eğitimi Dergisi*, 14(31), 135-158.
- JacQuin, G. (1964). *Çocuk Psikolojisinin ana çizgileri*. Toprak, M.(Çev). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Karaca, Y., Pekyaman, A., ve Güney, H. (2007). Ebeveynlerin televizyon reklam içeriklerinin çocuklar üzerindeki etkilerini etik açıdan algılamalarına yönelik bir araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2).
- Kasser, T., ve Ahuvia, A. C. (2002). Materialistic Values And Well-Being In Business Students. *European Journal Of Social Psychology*, 32, 137-146.
- Kaymakcan, R. (2007). *Bir Değer Olarak Hoşgörü ve Eğitimi*. Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi, 2(6), 114-119.
- Kaymakcan, R. ve Meydan H. (2014). *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları
- Keng, K. A., Jung, K., Jiuan, T. S., ve Wirtz, J. (2000). The influence of materialistic inclination on values, life satisfaction and aspirations: An empirical analysis. *Social Indicators Research*, 49(3), 317-333.
- Kerschensteiner, G. (1954). *Georg Kerschensteiner oder die Revolution der Bildung*. Bruckmann.
- Keskin, U. (2014). *Sınıf Öğretmeni Adaylarının İnsani Değerlere Sahip Olma Düzeylerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

- Keskin, Y. (2016). Değer, İnanç ve Norm İlişkisi. Değerler Bilançosu. Bircan, H. H. ve Dilmaç, B.(Ed.). Sarı Kitap. Konya: Çizgi Yayınevi.
- Keskin, Y. (2016). Din Eğitimi ve Değer Eğitimi İlişkisi. Değerler Bilançosu. Bircan, H. H. ve Dilmaç, B.(Ed.). Sarı Kitap. Konya: Çizgi Yayınevi.
- Kim, J. ve Cicchetti, D. (2004). A longitudinal study of child maltreatment, mother-child relationship quality and maladjustment: the role of self-esteem and social competence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32(4), 341-354.
- Koç, B. (2009). *Okullarda şiddet (Lise öğrencilerinde şiddet saldırganlık ve dindarlık ilişkisi)*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Kohen, E. (1989). *Anaokulu çocuklarının mizaç özelliklerinin anne ve babaları tarafından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Kovacs, S.M. (2010). *The role of mother-child relationship quality in the link between maternal psychological control and internalized maladjustment in early adolescence*. Unpublished Doctoral Dissertation, University of Maryland.
- Kuçuradi, İ. (1998). *İnsan ve değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kula, M. N. (2001). *Kimlik ve din, ergenler üzerine bir araştırma*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Kulaksızoğlu, A. (1989). Ergen-aile çatışmaları ile annenin tutumları arasındaki ilişki ve ergenin problemleri. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 71-87.
- Kulaksızoğlu, A. (2011). *Farklı gelişen çocuklar*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kumbasar, E. (2011). *Muzaffer İzgü'nün romanlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Kumru, A. ve Öztürk, P. (2012). *Kültür ve ana-babalık: Kuram ve uygulama çikarsamaları*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kuş, Z. (2012). *İlköğretim öğrencilerinin demokrasi algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Küçükcan, T. ve Köse, A. (2000). *Doğal afetler ve din*. İstanbul: TDV Yayınları

- Maccoby, E. E. ve Mnookin, R. H. (1992). *Dhiding the child: Social and legal dilemmas of custody*. Cambridge: MA: Harvard University Press.
- Meaney, M.H. (1979). *A Guide for implementing values education in the primary grades*. Seattle university.
- MEB.(2012). *Aile ve tüketici hizmetleri*: <http://www.megep.meb.gov.tr>. (Erişim tarihi: 14.04.2017).
- Neslitürk, S. (2013). *Anne değerler eğitimi programının 5-6 yaş çocuklarının sosyal beceri düzeyine etkisi*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, İzmir.
- Oruç, C., (2010). Okul öncesi dönem çocuğunda ahlaki değerler eğitimi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 1(2), 37-61.
- Öç, Ö. Y., Şişmanlar, Ş. G., Ağaoğlu, B., Tural, Ü., Önder, E., ve Karakaya, I. (2006). Anne babalarında ruhsal bozukluk olan çocukların ruhsal durumlarının değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 9(1), 123-30.
- Özbey, S. (2010). Okul öncesi çocuklarda uyum ve davranış problemleriyle başa çıkmada ailenin rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(21).
- Özdemir, Y. ve Koruklu, N. (2011). *Üniversite öğrencilerinde değerler ve mutluluk arasındaki ilişkinin incelenmesi*. YYÜ, Eğitim Fakültesi Dergisi, 8(1), 190-210.
- Özensel, E. (2004). Türk toplumunda çocuğun yetiştirilmesinde annenin rolü: Konya ili örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2(6), 77-96.
- Özgüven, İ. E. (1994). *Psikolojik Testler*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Özkan, Y. M. (2008). *Aile içinde çocuğa yönelik şiddet: Muğla/Milas Uğurlu Özbilim dershanesi OKS öğrencileri örneği*. Yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Öztürk Samur, A. (2011). *Ayrıntılı değerler eğitimi programının 6 yaş çocuklarının sosyal ve duygusal gelişimine etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Peker, H. (2013). *Zor çocuk yoktur*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Peterson, J. L., ve Zill, N. (1986). Marital disruption, parent-child relationships, and behavior problems in children. *Journal of Marriage and the Family*, 295-307.

- Reid, W. J., ve Crisafulli, A. (1990). Marital discord and child behavior problems: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 18(1), 105-117.
- Ryff, C. D., ve Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 719-727.
- Savaşır, I., Boyacıoğlu, G. ve Kabakçı, E. (1996). *Bilişsel davranışçı terapiler.*, Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Saydam, R. G. ve Gençöz, T. (2005). Aile ilişkileri, ebeveynin çocuk yetiştirme tutumu ve kendilik değerinin gençler tarafından belirtilen davranış problemleri ile olan ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(55), 61-74
- Seki, T. (2014). *Ergenlerin sosyal görünüş kaygıları ve öznel iyi oluşlarının sahip oldukları değerler açısından incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Stadelmann, S., Perren, S., Von Wyl, A. ve Von Klitzing, K. (2007). Associations between family relationships and symptoms/strengths at kindergarten age: what is the role of children's parental representations? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48(10), 996-1004.
- Tahiroğlu, M. ve Aktepe, V. (2015). Değerler eğitimi yaklaşımlarına göre geliştirilen etkinliklerin demokratik algı ve davranışlar üzerine etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 30, 309-345.
- Telef, B. B., Uzman, E., ve Ergün, E. (2013). Öğretmen adaylarında psikolojik iyi oluş ve değerler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 8(12).
- Turecki, S., ve Tonner, L. (2012). *Zor çocuk.* Büyükbal, B.(Çev.). İstanbul: Optimist yayıncılık.
- Türkkent, E. (2012). *Okul öncesi dönem çocuklarının televizyondan etkilenmeleri konusunda anne ve öğretmen görüşleri,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.
- Uluğtekin, S. (1976). *Çocuk yetiştirme yöntemleri açısından ana-baba-çocuk ilişkileri ana-baba davranışları ile çocuğun saldırganlık ve bağımsızlık eğilimi arasındaki ilişkilerin araştırılması.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Uslu, M. (2003). *İlköğretim 2. kademedeki demokrasi eğitimi öğretmen ve öğrencilerin demokratik davranışlar sergileme düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Uysal, A. (2003). *Şiddet karşıtı programlı eğitimin öğrencilerin çatışma çözümleri, şiddet eğilimleri ve davranışlarına yansımaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Vansteenkiste, M., Duriez, B., Simons, J., ve Soenens, B. (2006). Materialistic values and well-being among business students: further evidence of their detrimental effect. *Journal Of Applied Social Psychology*, 36, 2892-2908.
- Whaley SE, Pinto A, Sigman M ve ark. (1999) Characterizing interactions between anxious mothers and their children. *J Consult Clin Psychol*, 67, 826-836.
- Yağcı, E. (1997). *Sınıf içi demokratik öğretimin öğrenci erişisi ve akademik benlik etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi: Ankara.
- Yapıcı, A. ve Zengin, Z. S. (2003). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin değer tercihleri sıralaması üzerine psikolojik bir araştırma: Çukurova üniversitesi ilahiyat fakültesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 173-206
- Yalar, T. ve Yelken, T. Y. (2011). Değerler eğitiminin iyileştirilmesi ile ilgili öğretmen görüşlerinin belirlenmesi ve bir program modülü örneğinin geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 38(38).
- Yaşar Ş. ve Çengelci T. (2009). *Views of students' parents regarding values education in primary education in Turkey*. Paper presented at International Conference on Primary Education, Hong Kong.
- Yavuzer, H. (2005). *Doğum öncesinden ergenlik sonuna çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2011). *Çocuğu anlamak ve tanımak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yeşil, R. (2004). İnsan hakları eğitiminde yöntem. *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 35-41.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Yılmaz, A. (2000). *Eşler Arasındaki Uyum ve Çocuğun Algıladığı Anne-baba Tutumu ile Çocukların, Ergenlerin ve Gençlerin Akademik Başarıları ve Benlik Algıları Arasındaki İlişkiler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yılmaz, A. (2001). Eşler arasındaki uyum: kuramsal yaklaşımlar ve görgül çalışmalar. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 4(4).
- Yılmaz, K. (2006). *İlköğretim okulu yönetici ve öğretmenlerine göre kamu ilköğretim okullarında bireysel ve örgütsel değerler ve okul yöneticilerinin okullarını bu değerlere göre yönetme durumları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yörükoğlu, A. (1980). *Çocuk ruh sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yüksel-Usta, S. (2014). *Okul öncesi dönem çocuklarda davranış problemlerinin anne-çocuk ve öğretmen çocuk ilişkileri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe üniversitesi, Ankara.
- Zhang, X., Chen, H. C. ve Zhang, G. F. (2008). Childrens relationships with mothers and teachers: Linkages to problem behavior in their first preschool years. *Acta Psychologica Sinica*, 40(04), 418-426

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Ezgin, F. ve Dilmaç, B. (2018). Uyum ve davranış problemi gösteren çocukların ebeveynlerinin değer algılarına ilişkin görüşleri. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 719-774. DOI: 10.26466/opus.447988